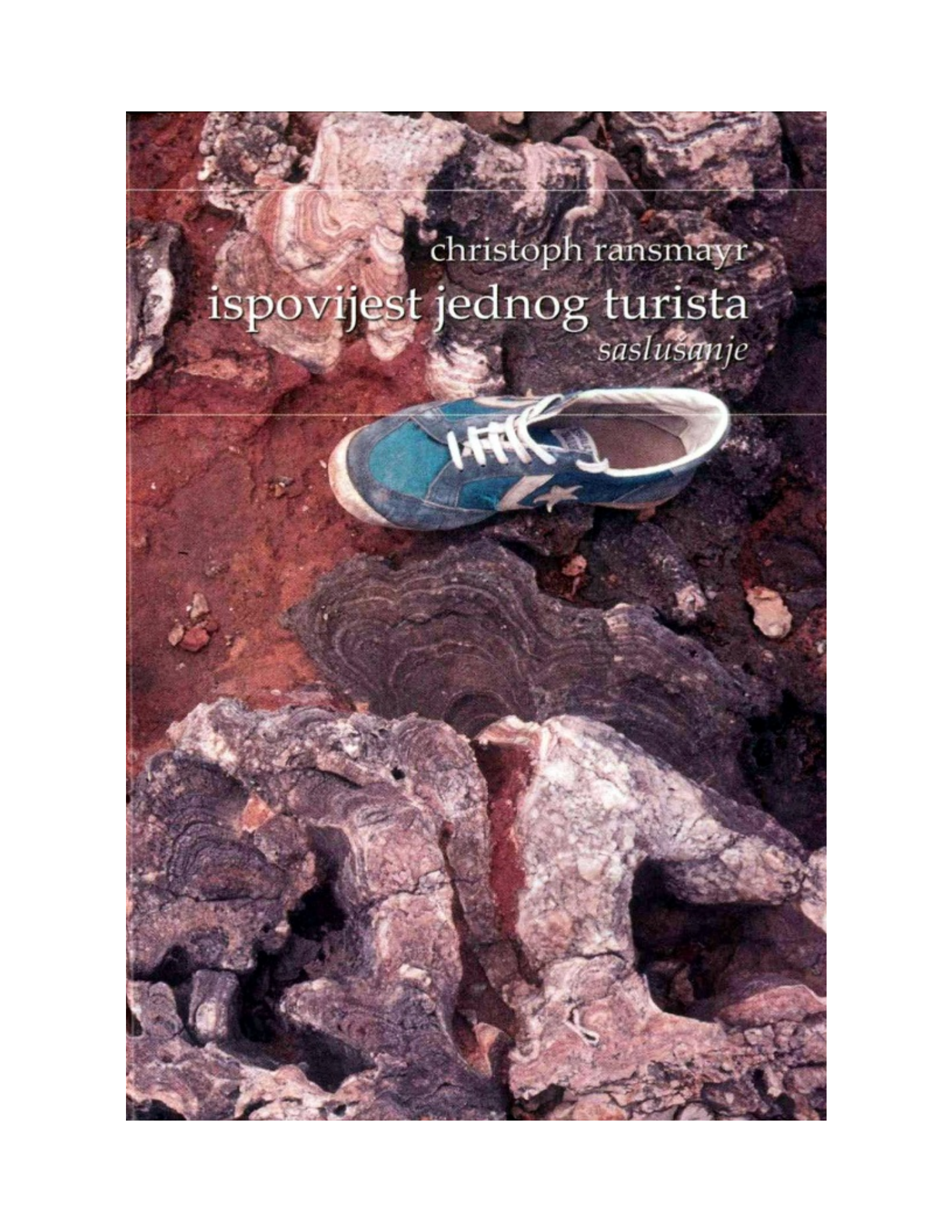

christoph ransmayr
ispovijest jednog turista
saslušanje

christoph ransmayr
ispovijest jednog turista
saslušanje

Christoph Ransmayr

**Ispovijest jednog turista
Saslušanje**

crackora/abacus123/bojana888

■

Christoph Ransmayr, rođen 1954. u Welsu (Gornja Austrija), studirao je u Beču, a od 1982. je slobodni književnik. Trenutačno živi u Dublinu. Ostali objavljeni naslovi: *Strahlender Untergang. Ein Entwässerungsprojekt oder Die Entdeckung des Wesentlichen* (1982), *Im blinden Winkel. Nachrichten aus Mitteleuropa* (1985), kao i romani *Die Schrecken des Eises und der Finsternis* (1984), *Die letzte Welt* (1988), *Morbus Kitahara* (1995), *Der Weg nach Surabaya* (1997), *Geständnisse eines Touristen. Ein Verhör* (2004).

■

Tko pita - želi čuti priče. Tko odgovara - priča. Na taj način razgovori, pa čak i *intervjui*, mogu postati izvorom i inačicom pripovijedanja. Naravno, iz takvih izvora ponekad naviru pitanja koja pitani sebi nikada ne bi postavio, ili bi ih postavio na drugi način. Tada se igra pretvara u saslušanje u kojemu se opet od znatiželje može spasiti samo pripovjedač.

U *Ispovijesti jednog turista* Christoph Ransmayr je građu za razgovore, tijekom godina vođene za tiskovine kao što su *Der Spiegel*, *New York* i *London Times*, *Corriere de la Sera* ili *Le Monde*, pretvorio u fiktivno saslušanje u kojemu se postavljaju pitanja o politici, pustolovinama, književnosti, kritici, pa i o nestancima. A odgovore uvijek daje autor koji o sebi ili o problemima svijeta ne želi govoriti kao spisatelj ili pjesnik, nego to radije čini kao putnik, pa i kao ravnodušni, nasmijani, gnjevni - ili zbunjeni turist.

Imam najmiroljubivije nazore.
Moje su želje: skromna koliba,
krov od slame, ali velik krevet, dobro jelo,
mlijeko i maslac, vrlo svjež,
pred prozorom cvijeće,
pred vratima nekoliko lijepih stabala i,
ako me dragi Bog želi sasvim usrećiti,
omogućit će mi da doživim tu radost
da na tim stablima bude obješeno
šest-sedam mojih neprijatelja.

Heinrich Heine, *Misli i ideje*

■

Kako? Jesam li nagluh? *Da* - ponekad, *Ne* - prečesto. Tada me muči zvonjava u glavi, čak i ako je oko mene tišina, potpuna tišina. Ponekad ta zvonjava biva glasnija, danima biva glasnija, toliko glasna da na kraju može nadglasati buku strojeva, zvukove grada, a osobito šuštanje lišća, glasove, glazbu, vjetar, pa čak i razbijanje valova o obalu koje me u mirnijim razdobljima smiruje. Tada taj prokleti zvuk postaje strašan. Prijeti da će me natjerati u ludilo. Ne smijem ga slušati. Samo ga ne smijem slušati! Prestani! Prestani napokon!

Ponekad je to poput zveckavog stakla, u desnom uhu jače - slabije, ali isto tako neprečujno, u lijevom. Molim? *Da*, znam: *tinitus*, kažu liječnici. Poznata mi je i lista nedjelotvornih metoda liječenja koja se sve više produžuje. *Tinitus*, jedna od takozvanih pučkih bolesti, osobito raširenih u visokoindustrijaliziranim društvima, ali bezopasnih - osim za neke od pogođenih koje taj neprekidni pjev i s njime kao neraskidivo spojena, koliko razarajuća, toliko i uzaludna, čežnja za tišinom tjera u samoubojstvo. Tako je. Dobro ste to primijetili: bezazlenih poput života koji takav pjev proizvodi.

Otkada? Od Novog Zelanda, čini mi se. Svakako, dobro se sjećam toga snijegom bogatog kolovoza na Južnom otoku Novog Zelanda, na satima dugom putu uz padine Mount Cooka čiji su se ledenjački jezici spuštali sve dolje do šuma paprati na obali. Led! Poput kuće visoki ledeni zidovi usred najgušćeg zelenila. Odsjaj polarnog neba na obzoru koji se, svjetlucav, probijao kroz šipražje i krošnje drveća tada mi se činio poput blještavila nekoga staklenog grada koji izranja iz prašume. Jedan Maor vodio me kroz guštik, preko šljunčanih obronaka, a zatim niz crni kameni portal strmo u dubinu, u jednu od tih zmajevih špilja koje zijevaju u planinama Novog Zelanda, turističke atrakcije, sigurno, no neke toliko zabitne i nepristupačne kao i nekada.

U mraku tih špilja živi jedna vrsta muha čije ličinke devet mjeseci čekaju svoju preobrazbu i oslobođenje koje će im podariti sposobnost letenja, pritom u noći nevidljivim povrazom, ljepljivim

predivom hvatajući lovinu - staklaste bubice, sićušne mušice koje propuh dopuhuje u dubinu. To varljivo svjetlucanje koje žrtve treba zavesti, namamiti ih - milijuni i milijuni svjetlucavih točkica u mraku - duboko u unutrašnjosti planine stvara sliku neba, začaravajući crne rovove špilje u naizgled beskonačan svemir, protkan gomilama zvijezda, spiralnih galaksija i ispresijecan mliječnim stazama. Ali muha, koja će nakon devet mjeseci izmiljeti iz kukuljice te ličinke, zujeći će poletjeti u smrt od gladi. Ona dolazi na svijet bez probavnih organa i bez organa za žderanje, slijepo biće bez usta, koje ima snage tek još za razmnožavanje u najmračnijim dubinama, osiguravajući na taj način daljnje postojanje podzemnog nebeskog svoda. Nakon prvog i posljednjeg slijepog čina - no dobro, nazovimo to *činom ljubavi* - i odlaganja jaja, čeka samo još smrt.

U to se doba pod svakim našim korakom čulo samo pucketanje debelog saga, satkanog od mrtvih muha. Uranjajući ponekad do gležnjeva u taj sag, stigli smo do podzemnog jezera i ondje privezanog čamca koji je Maor odvezao i motkom ga počeo odgurivati prema drugoj obali koja je, isto tako, ležala u neprobojnom mraku. Preporučio mi je da tijekom plovidbe, širom otvorenih očiju, usmjerenih prema nebu, legnem na dno čamca. I tako sam se zibao, lebdio pod spiralnim galaksijama i gomilama zvijezda. Kada je splavar u jednom trenutku veslo tiho izvukao iz vode i nježno ga položio u čamac te ugasio čelnu lampu, pod bezimenim je, u dubini zemlje skrivenim zvijezdjem postalo tako tiho da sam u glavi čuo brujanje krvi.

Nisam bio uznemiren, nego više začuđen kada taj pištavi ton, koji sam i prije znao čuti u tišini okana rudnika soli i u ledom ostakljenim golemim planinskim špiljama, nikako nije zamirao. Čuo sam to pištanje čak i kada smo satima poslije kročili u svjetlost ledenjaka, u zagasito zelenilo, na vjetar i šuštavu kišu. Ako me pamćenje dobro služi, bio je to početak, bilo je to prvi put da mi brujanje u glavi nije prestajalo danima, noćima, tjednima, a još nisam ni znao kako se to zove.

Pisac? Pjesnik? Ne, ne zahtijevam da me tako tituliraju. Pripovjedač? Nazivajte me kako god želite.

Priznajem, na formularima, zbog jednostavnosti povremeno pišem *autor*, ali mogao bi to biti i pisac uputa za uporabu. U formularima su mi najmilije praznine u koje se može upisati *turist* jer neupućenost, škrtost na riječima, laka prtljaga, znatiželja, ili barem spremnost da se ne samo osuđuje svijet nego da ga se spozna, proputuje, ako se mene pita: oplovi, da se po njemu planinari, pliva, na kraju krajeva - da ga se podnosi, svakako se, među ostalim, ubrajaju u pretpostavke pripovijedanja. Ali, koliko dugo netko mora svijet samo promatrati, odgonetali, shvaćati ili krivo tumačiti njegovo dozivanje, znakove i geste, pritom često lutajući, netko tko, uz to, ne raspolaže ni čim drugim osim vlastitih očiju i ušiju, nema dar govora, ne služi se jezicima - kako bi se, da, kako bi se napokon odvažio reći nešto slično, nešto čudesno i neumjereno - poput *bilo tako jednom* - da bi ustvrdio: Bilo tako jednom?

Ne, nikako se tih, svakako počasnih, titula ne odričem zbog skromnosti, ali *pisac* ili *pjesnik* uvijek me podsjećaju na to da mi nijedan posao u životu nije bio tako težak kao pisanje. Niti jedan drugi posao nije me tjerao na takvo bjesomučno samoproklinjanje, remeteći mi san i spokoj, ništa mi se nikad nije činilo mučnijim, ništa mi nije bilo nepodnošljivije.

Govoriti! Ah, govoreći mogu pričati sam sebi i svojim slušateljima ili prijateljima, koliko lako, toliko i strastveno, u govorenju je sve dopušteno - polovične rečenice, fragmenti, duge, zbunjujuće pauze, možemo još jednom započeti neku misao, ispočetka, uvijek iznova... ali u pisanju... Ispričati neku priču otprilike i eventualno zamuckujući, autora, na kraju, ne oslobađa odlučujućeg i nerijetko mučnog pitanja: Kako glasi vaša prva, neopozivo *napisana* rečenica? Kako glasi nuždan izričaj, jedina moguća rečenica u jednoj gotovo neograničenoj gomili rečenica?

Nestao je! - moglo bi pritom, u obliku transparenta ili žalobne trake, krasiti moj pisači stol, da, moglo bi, poput stijega, lepršati s tipkovnice mojega *prijenosnog računala*, nestao je!, ne u bijegu pred praznim, neispisanim, nego pred papirom gotovo do potpunog crnila posutim znakovima, slovima, riječima, koji zahtijeva ispravke, preciziranja, odluke, uvijek nove preinake i inačice... Nema druge nego dati se u bijeg! Ni sekundu dalje ustrajati u svjetlosti redcima i

redcima zatamnjenog ekrana na kojemu jedna rečenica sljedeću istiskuje prema gore, i dalje, preko ruba ekrana, upirući se u ništavilo, u prazninu - kako bi stvorila mjesto za sljedeću preinaku koja će, isto tako, odmah biti podignuta uvis, odbačena, osuđena na nestajanje, uvijek iznova mijenjana, ponekad čak prerađivana do besmislenog zamuckivanja...

Ali, tek što je na taj način, i usprkos svim bjegovima i neuspjelim pokušajima, neka rečenica, priča - ipak privedena svojem kraju, kroz zvonjavu u glavi čujem pitanja poput: *A dalje? Kako dalje? I kamo? Kako glasi druga rečenica?*

Pa sljedeća?, pitanja koja ravnodušno traže vraćanje prema početku, deset, stotinu mjesta unatrag!, na rubove beskonačnih bijelih mrlja na globusu koje je, jedino možda, moguće kartografirati tek u fragmentima, segmentima obale, otočićima, grebenima, dok se cijeli kontinenti, podmorske, oceanima prekrivene planine, golemi gradovi, pustinje - čudovišni ostatak - nataknut između nedostižnih polova, neizmjeran, neizgovoren, neispričan, okreće pokraj mene i pod mojim nogama, sve se više i više udaljavajući.

Ne!, ne trebam Vašu čašu vode. Već ću se ja smiriti. Molim? Ah da, kome to govorite, čak i ta fragmentarna kartografija koja ima tu draž da, ako već ne govori o *svemu*, ipak govori o *nečemu*, pretvara to u jezik, povezana sa... da, sa srećom. Ništa me ne može odvesti dalje, preko svih rubova ekrana, pisaćeg stola, papira - u prostor u kojemu ja određujem visinu planina, ja dubinu mora, trajanje života ili jedne cijele epohe. Ja određujem kada sunce izlazi i ponovno zalazi, i, isto tako, i izlaženje i zalaz zvijezda i mjeseca. Jer, kada se ljudi, zajedno sa svojim kućama, poljima i bojištima, palačama, bunkerima i spomenicima - i s nebesima! pretvaraju u jezik, ono tek moguće, čak i rajsko, u stakatu nekoliko sporednih rečenica može se pretvoriti u stvarnost, a monumentalno, naizgled neuništivo, nepobjedivo, vječno - isto kao u igri, ponovno nestaje s drugim riječima.

Samo u glavi, tvrdite Vi?, *samo* u mašti pripovjedača i njegovih slušatelja. Pa naravno. A gdje drugdje? Tek ondje svijet napokon postaje potpun, samo u prostoru pripovijedanja moguće, barem prihvatljivo - i nužno, zbiljsko, ukratko: *sve što čini slučaj* - leži jedno pokraj drugoga, razdvojeno tek vrlo tankom oscilirajućom

membranom. Ono što nije može još ili smjesta postati i - u tom je prostoru, kao nigdje drugdje, sigurno - a ono što jest ne može ostati. Koje li sreće - a ako je riječ o našim najdražima i odnosi se na naše najdraže: kako tužno.

Ne razumijete to? Ne smatrate li tužnim da će, primjerice odsada, gledano od ovog trenutka, za nekoliko desetljeća, ne, recimo sigurnosti radi: za devedeset, stotinu godina - mnogo toga biti kao sada: isto nebo, razvedravajući se sa zapada, na istoku još zastrto... pred prozorom pašnjak za ovce sa svojim otocima žutilovke, nekoliko galebova klaukavaca povrh izbočenog kišobrana *škotskog pinja*, štekćući seter svilenkaste dlake u dvorištu... sve kao sada, samo mi, mi i naši najdraži - nikoga više nema. A ono čemu smo se radovali, ili ponekad čak i malo preglasno smijali, na stolu ostavljena ceduljica, na njoj čovječuljak nacrtan u nekoliko poteza, u šapama mu katica cvijeća, popis namirnica koje treba pribaviti i, na kraju, naškraban naslov filma za večernji dogovor u kinu - sve je to prošlo, sve zaboravljeno.

Sigurno, ni sreća pretvaranja nečega u jezik ne može ništa uistinu zadržati, ništa očuvati, no barem me oslobađa mučnih pitanja, na trenutak čak i onih o sljedećoj rečenici. Umiruje me. Trenutak tišine. Prekrasno.

U tom trenutku, samo na jedan letimičan tren, u stanju sam za mnogo toga što se inače nalazi u nedostižnoj daljini: uviđavnost, strpljivost, sabranost, pa čak i utjehu... Tada ono što ponekad nalazim u pričama pripovjedača ili pjesnika koje slušam ili čitam za nekoliko otkucaja srca mogu i sam ponuditi: ne razbibrigu, omamljenost, ali utjehu koja ne poriče nestanak, nego priča o njemu, čineći ga, na taj način, podnošljivim.

Jeste li ikada čuli za *nebeski* ili *ptičji pogreb*,¹ uobičajen u nekim dijelovima Tibetske visoravni? Ondje se pokojnike na zaravnima *Kula šutnje* ostavljalo kao hranu pticama grabljivicama, kako bi u bučno uzlijećućim jatima istrošenu ljusku seobe duša, u neku ruku poput anđela, u komadima raznosili na sve strane svijeta. Pritom je zadatak Čuvara kule - alkoholom ili drugim omamljujućim sredstvima otupjelih pomoćnika - da pred uciviljenim sudionicima pogrebne svečanosti mrtvo tijelo raskomadaju tako da bude prikladno za hranu

pticama grabljivicama. Pred uzbuđenim, kao skamenjenim svjedocima - bračnim družicama, supruzima, sinovima, kćerima - ti čuvari posežu za sjekirama, mesarskim noževima i sasijecaju, režu prazno tijelo voljenoga čovjeka, buzdovanom mu razbijaju glavu, velike kosti, koljena, dok hrana ne bude dovoljno usitnjena, dovoljno lagana kako bi mogla biti uzdignuta u nebo, u oblake, u plavetnilo.

A sada o uplakanim, ponekad zapomažućim tugujućima, o onima koji su - zasada - ostali, preživjeli, brigu, kao posvećeni tješitelji, preuzimaju asketi čija je jedina zadaća pomoći očajnima, štoviše, ne samo utješiti ih već od njih izvući i smiješak. Oni tugujuće grle, slušaju ih, šute s njima, pričaju im priče o zamršenim putovima duše, ostaju uz njih i više ih ne napuštaju - sve dok se ne nasmiješe.

Odmahujete rukom? Ne želite slušati te ezoterične anegdote? Pa eto, ni ja ne želim tvrditi da bih se, kao sretan pripovjedač, na kraju neke priče *za to* osjećao zaista sposobnim... dapače, vjerojatno bih u takvom pokušaju doživio neuspjeh, ali da bih pokušao... pokušao bih. Jer, kraj neke priče, ili bolje rečeno, njezina bit, pružaju mi toliko pouzdanja, toliko vjere u smisao bilo kakvog ljudskog nastojanja - kao ni jedan drugi trenutak u mojem životu.

Megalomanija, kažete? Možda ste u pravu. Ali, nije li svaki zahtjev da se nešto nazove pravim imenom, da se o nečemu progovori - povezan s tom manijom? I može završiti kao svaka zaslijepljenost - padom u bezdan. Jer, jao, *jao!* ako se neki pokušaj izjalovi, a jezik se okrene protiv samoga mene, i ništa, nikakva rečenica, nikakav opis ne uspijeva poprimiti izgled i oblik, i sve bi trebalo iznova opisivati, uvijek iznova - tada i sam postajem toliko zbunjen, toliko bespomoćan i potrebna mi je utjeha kao i sudioniku pogrebne svečanosti na zaravni tibetskog tornja.

Ah, to vam je poznato? To vam je, dakle, poznato.

A čemu? Čemu sav taj cirkus? - pitate. Čemu književnost, pripovijedanje? I to pitanje postavljate baš meni? Zanimarimo li činjenicu da nijedna priča, koja pronade samo *jedan glas*, dopre do samo *jednog* uha, ne traži opravdanja, vjerojatno je, neovisno o vremenu i mjestu, nemoguće reći što bi pripovijedanje, načelno, trebalo postići - prosvijećenost, smirenje, utjehu, zabavu, političke obrate...

Pročitajte jednom naglas jednu te istu pjesmu, ili odlomak proze na sljedećem uličnom uglu, dapače, zašto ne, možda i vičući - zatim jednom s ovu, jednom s onu stranu minskim poljima i bodljikavom žicom ograđene granice, nakon toga u džamiji, proštenuštu, u kazalištu, ili na takozvanom stranačkom skupu - a odbojnost, bijes, dosada ili odobravanje bit će primjereno drukčiji. Učinak koji će pripovjedačko ili pjesničko ostvarenje proizvesti u različitim društvenim, povijesnim prostorima, autor će, ako uopće, moći predvidjeti ili unaprijed odrediti tek u malom broju skandalima izazvanih afera.

Pripovjedač, književnik, pjesnik može tek slijediti svoje porive, svoje umjetničke, opsesivne, ako se mene pita, i odgojne, političke porive, ali što će se s rezultatom njegova rada zapravo dogoditi tek s onu stranu njegova vlastitoga životnog puta - izmiče planiranju. Što književnost može, što *treba*, koje prosvjetiteljske, estetske ili tek zabavljачke zadaće mora preuzeti - vjerojatno se ne može odrediti jednom zauvijek, dapače, to se neprestano mijenja - sa svakom granicom, svakim govornim područjem, jezikom, selendrom i svim vremenima.

Pitate o pozivu pjesnika? Zar smo ovdje na Zavodu za zapošljavanje? Nikad me još nije zanimalo dodjeljivanje obveza i zadataka. I, ne vjerujem da bi se skupinu ljudi, razbacanu širom svijeta, koja za početak međusobno nije povezana ničim drugim osim teško opisivim poslom pisanja, moglo navesti na polaganje bilo kakve zakletve - recimo, obveze da, umjesto svojih čitatelja, zauzmu neki načelno neprenosiv stav - naime, stav donekle miroljubivog, humanog pojedinca. Blagi Bože!, ne brkajte nesmotreno svoje pripovjedače i pjesnike s visoko-moralnim duhovnim herojima! Kao da bi galerija predaka povijesti književnosti mogla biti galerija junaka, a ne, kao što se to mnogo češće događa - ubožnica i azil pun neurotičara, žednih ljubavi i priznanja.

Kada bi tijek povijesti doista bio *Napredak u svijesti slobode* - tvrdio je to čak i o svijetu i kulturama toliko nedostatno informiran filozof kao što je Georg Friedrich Hegel - tada za poticanje te svijesti puko pripovijedanje može biti isto tako prikladno sredstvo poput propovijedi, širenja vjere ili nekoga od onih plamenih apela koji se često preobraćaju u čekićanje po klavijaturi ideoloških fraza. Ako s

govornica, s plakata i transparenta proklinje, primjerice, barbarstvo rasizma, autoritarne vladavine ili kolonijalističkog nadčovještva, tada se prosvjetiteljsko djelovanje nekoga pripovjedača svakako može sastojati u tome da to barbarstvo opisuje u njegovim strahotama, u njegovoj gluposti, u njegovim konkretnim, individualnim oblicima - nikakav programatski, već točan, lakonski prikaz. Jer, tko je jednom pokušao zamisliti, samo *zamisliti!*, unutarinja i vanjska pustošenja, izazvana autoritarnim barbarstvom, možda kao čitatelj sentimentalne priče o ljubavi i ratu, taj će možda ipak malo teže pasti u napast da zaplješće ikakvoj dernjavi, bilo to u pivskim šatorima, kristalnim noćima ili partijskim lokalima.

Pripovijedanje zahtijeva sposobnost predočivanja, suosjećanje, traži to od čitatelja i slušatelja - a prostakluk, politička ili vjerska glupost, dogmatizam - dijelom su također nevjerojatan nedostatak moći predočivanja, nedostatak zamišljanja stvarnog života, sreće i patnje pojedinca. Pripovjedač može pridonijeti ublažavanju tog nedostatka i na taj način svojoj publici pomoći u stjecanju imuniteta protiv dernjave, ili čak može potaknuti smijeh nad glupošću barbarstva. Barbari nisu samo strašni, nego su uvijek i smiješni.

Sjećam se jedne večeri u Beču, kad je glumac i spisatelj Helmut Qualtinger u Velikoj dvorani Sveučilišta čitao odlomke iz Hitlerova *Mein Kampfa*. Rijetko sam kada doživio takve provale smijeha. Pritom je Qualtinger čitao riječ po riječ originalnoga teksta. Što može biti poraznije za diktatorski karakter - a što za njegove protivnike zabavnije - nego smijeh nad polaganjem prava na totalitarizam? Loše, vrlo loše za svakog vladara - da na svojem prijestolju jednostavno bude ismijan. Sjećate li se još, preko televizijskih kamera prenesenih, zaklinjućih i, napokon, još samo mlatarajućih gesta Velikog Conducatora Cau^sescua, namijenjenih vlastitu narodu, kada mu je *njegov narod!* tijekom posljednjega govora u životu najednom u koru počeo proturječiti, a zatim se čak i smijati?

Uvijek sam iznova iznenađen kada se, čini se, barem neki predstavnici publike zanimaju za to kako neki pisac izgleda, kako govori, kako stanuje, kako se odijeva i na kakve je sve komentare o Bogu i svijetu spreman bez ikakve pripreme. Ispaljivanje spontanijh izjava o aktualnim zbivanjima baš mi ne leži. Ono što imam reći - to pišem. Za to je, ponajprije, potrebno vrijeme. Tempo aktualnoga nije

moja brzina. Primjerice, pred mikrofonom ili kamerom upitan za mišljenje o nekom Predsjedniku ili Vođi takozvanog *Slobodnog svijeta*, koji je, uza sve, još ponosan na više od stotinu i trideset smrtnih presuda koje je potpisao kao guverner Teksasa, nisam ništa pametniji od prvoga prolaznika kojega ćete susresti, od zbunjenog turista koji neće znati odgovor na pitanje kako je moguće provoditi torturu desetljećima duge samice sa zaključnim smaknućem i taj postupak još nazivati *pravosudnim postupkom*. Nema odgovora na pitanje kako je moguće, umjesto pregovarača i poslanika, poslati plaćene ubojice i pilote bombardera da izvrše na djelić lučne sekunde precizno planiran masakr, i to nazivati *vanjskom* ili *sigurnosnom politikom*. Borbu protiv terorizma trebalo bi provoditi instrumentima i metodama terorizma?, kemijskim, biokemijskim, bakteriološkim i nuklearnim oružanim sustavima koji zadovoljavaju osjećaj sigurnosti, ali su izmaknuli bilo kakvoj kontroli? Ideolog osvetničkih pohoda i smrtne kazne trebao bi biti priman sa svim počastima, himnama i već na pisti dočekivan s razvučenim crvenim tepihom? Rukovati se s krvnikom? Kako? Ah, ovdje kažete Vi, postavljate pitanja?

Koje li preobrazbe! U prostoru u kojemu sam, primjerice, kao pripovjedač započeo neku priču još su do maločas bili mogući jasnoća, sigurnost, čak i opuštenost. Ali u trenutku kada napuštam taj prostor pripovijedanja i počinjem, *recimo*, komentirati, možda sam opet tek ogorčeni smušenjak koji na sljedećem uglu ili u nekom zakutku žurnalističkog prikupljanja mišljenja - prisiljen čavrljati - trabunja, zamuckuje, znoji se.

Priznajem, moje sposobnosti kao propovjednika, moralizatora, ili čak proroka, slabo su izražene. A i što bih proricao? Da ono što jest ne može ostati? - za to nisu potrebna proročanstva. Neumorno graktati *memento mori* bilo bi, čini mi se, smiješno. A plemenitiji kulturnjački pesimist ionako se često i rado prikazuje. Ja sam, osim toga, povremeno svakako oduševljen nekim aspektima napretka. No, živjeti u čvrstom uvjerenju kako se uništavajući valjak industrijskog razvoja sve više i više okreće, služeći se sve rafiniranijim genetičkim ili nanotehničkim pomagalicama - također bi bilo pomalo skromno zadovoljstvo. Ali, vjera u *napredak u svijesti*

slobode dotiče nešto bitno - usprkos svim destruktivnim i omamljujućim uzgrednim pojavama povijesti civilizacije. Lijepi izgledi nepobitno su porasli, svakako, i to ne samo izgledi za propast. Naravno, i nadalje postoje ti ratnici za Boga i Domovinu, inženjeri mučenja, inkvizitori i svjetski policajci, ali sva ta odvratna fukara zbivanja u svijetu ne određuje više posve sama... no dobro, ne više potpuno neograničeno... nadajmo se.

Vidite - kao govornik, svakako sam prespor za svjetsko-politički ili kulturno-filozofski komentar. Sudbonosne rečenice o bitnim temama - nekog javnog ispitivanja - za okrugle stolove, padaju mi na um tek kada sam opet sam, a eventualni su se slušatelji već razišli... Ali, važno je ipak da ono što uopće treba izreći razni govornici i pripovjedači na različitim razinama izgovore ili napišu - na esejističkim, poetskim ili narativnim razinama - a ako se mene pita, može to biti u obliku vatrenog govora ili pamfleta. Ili bi možda pjesnici i književnici uvijek trebali govoriti u nekoj vrsti kora? Svi istodobno, svi ujednačeno i po općeprihvaćenom uzorku tema, svi sličnom bojom glasa i s istim dobrim namjerama?

Ako se mene pita, uzimam si za pravo biti zbunjen i da mi tek tijekom pisanja, s vremenom, postane jasno što treba reći. Ali, tek što je neka priča ispisana do kraja, prerevni zastupnici publike žele da ono što je napisano, molit ću lijepo, još jednom čuju, i, molit ću lijepo, izgovoreno - ponajprije: drugim riječima. Drugim riječima! Neka se nacрта, taj *pisac*. Neka izvoli pričati, a ne samo pisati...

Nemate li možda i vi ponekad taj osjećaj, kao da je taj ritual morao biti obavljen kako bi se literarnom radu ponovno oduzelo hermetično, neobično, možda i ono konačno? Treba li neobičnu pticu, koja se odvažila na očuvanje, moglo bi se čak reći na stvaranje vlastitog svijeta, iskoristila za to sve potrebno vrijeme i čak pronašla vlastiti jezik - na taj način ponovno vratiti u *stvarni život*?, natrag u kavez u kojemu čak i pjesnici ponovno počinju zamuckivati.

Kako? Vama bi bio dovoljan *statement*,² nekoliko iskaza o kojima bi se moglo raspravljati? Onda se pod Vašim povećalom vjerojatno našao krivi čovjek. Uvijek sam bio uvjeren kako su svijest, prosvjetljenje nešto individualno, poput spoznaje ili čak pokajanja. Ne zbiva li se pročišćavanje, prosvjetljenje ponajprije u glavi svakog

pojedince? A nije li, onda, svaki pokušaj zaodijevanja tog procesa spoznavanja patnje, ili moguće i izgubljene ljudske sreće, u neki program koji bi sad samo trebalo organizirati i čiji bi logičan rezultat bilo prosvjetljenje - beskoristan napor?

No strah, kao i žudnja da ga se napokon zauvijek prevlada postaju vidljivi tek iz onoga što proživljava svaki pojedinac. Ako je glede priče neki stav i moguć, onda je to stav pojedinca. Nije li kod pripovijedanja riječ upravo o tome - na pojedinačnom slučaju prikazati neponovljivo, jedinstveno i možda ga upravo time učiniti primjerom? Ta svijet se ne sastoji samo od bezličnih, zaposlenih, užurbanih masa ili onih koji jure na dopust, nego od ljudi s imenima, osjećajima, danima rođenja i smrti, životopisima. To je moja tema, samo o tome mogu pripovijedati i za to tražim sve nužno vrijeme. Kao rezultat toga napora može proizići roman, ili samo anegdota, ili, eventualno, neka vrsta muzeja svijetlih trenutaka koji su se pojavljivali godinama. Ali, koliko svijetlih trenutaka imamo!

Naravno, pjesnik ili pripovjedač, u određenim okolnostima i taštinom ispunjena budala, može izreći prave stvari - upravo u nekom od tih svijetlih trenutaka, u nekoj od svojih pripovijedaka. Može se čak pisati i o sreći i nevolji, a da autor nije njima zarobljen. On, na kraju krajeva, nema samo svoj govor nego ponajprije oči i uši kojima može promatrati život drugih - da bi zatim o njemu pričao tako da barem jedan od njegovih slušatelja, od njegovih čitatelja u njima prepozna vlastitu sreću, vlastitu nevolju.

Ne, nisam se zanosio zabludama - fantazijama kako sam, kao pripovjedač, netko tko piše za sve. Oko priča i njihovih začetnika rađa se uvijek nešto poput obitelji, manjih ili većih, koje - toliko mi je poznato barem iz svijeta knjiga - ponekad s podrugljivim smiješkom, pa čak i prijezirom pokazuju na one druge: *Štooo? Njima se to sviđa?* Povremeno se, naravno, uzdiže - isto tako samodopadna - pobožna slika: *Jedan* treba govoriti, a *svi* ostali slušati... Ali to čudo vjerojatno ne bi bilo samo kraj višeglasja, nego i kraj literature.

Prije dugo vremena, na putu kroz sjevernu Saharu, kroz gorje Atlasa i visoravan Haouza, u studenome sam se pet dana zadržao u Marakešu gdje sam pojačani intenzitet i slabljenje snage priča doživio kao polagan ples čije su se figure mogle usporediti sa

strugotinama željeza pod turpijom koje se oko magnetskih izvora oblikuju u promjenjive ornamente.

Tih sam dana često, uz čaj od metvice i pecivo, satima sjedio na ravnom krovu povrh *Djema el Fna*, *Trga mrtvih*, na kojemu su nekada, nataknete na kolce, izlagane glave pogubljenih. Ali taj prostrani trg, usred najmanjega od četiri marokanska kraljevska grada, odavno već opet pripada samo živima. Odozgo, gledano s mogega čajnog stola, Djema el Fna čak mi se činila poput alegorije života. Njegovo prostranstvo, ograničeno samo oblacima koji se natjeravaju nebom i minaretom džamije Koutoubia, a na sjeveru sumračnim natkrivenim tržnicama, kao jezero pritocima, hranilo se iz labirinta ulica Medine: uvijek nova publika izbijala je iz svim mirisima Arabije prožetim dućančićima začina, svile i sagova, iz trgovina košarača, lončara, kožara, kotlara, izrađivača svjetiljaka i bojadisara tkanina - publika koja se na Djema el Fna, od prolaznika, trgovaca i kupaca, pretvarala u gledatelje, slušatelje da bi se ondje, u velikim skupinama, pod otvorenim nebom tiskali oko izlagača koji su nudili svoje vještine, gutača vatre, krotitelja majmuna, bubnjara, svirača ouda,³ gatalaca, žonglera, pisara, iscjelitelja molitvom, plesača na žici, fakira... i osobito: pripovjedača.

U berberskim selima Atlasa, domovini mnogih od tih pripovjedača na Djema el Fna, vidio sam kako na suncu studenoga blistaju buketa francuskih satelitskih prijarnika, metalnu šikaru koja je predvečernje sapunice sa zamirućeg neba prenosila do i nadalje otvorenih ognjišta u unutrašnjosti kuća od ilovače. Ali ovdje, na Trgu mrtvih, stajali su ti pripovjedači - kao da se od tiskanja priče koja me dovela u Marakeš i samo vrijeme zaustavilo. Nosio sam je sa sobom u prtljazi u obliku tanke knjižice:

„Najveća je navala oko pripovjedača”, čitao sam u knjižici koja je sada, otvorena, ležala preda mnom među čašama za čaj - *Glasovi Marakeša*, Eliasa Canettija - „Najveća je navala oko pripovjedača. Oko njih se stvaraju najgušći i najpostojaniji krugovi ljudi. (...) Među ljudima našeg područja, koji žive za književnost, rijetko sam se dobro osjećao. Prezirao sam ih jer sam prezirao nešto sam na sebi, mislim da je to Nešto papir. Ovdje sam se najednom našao među pjesnicima prema kojima sam mogao uzdignuti pogled jer njihova se riječ nikad nije mogla pročitati.”

Što su ti pjesnici, usprkos buketima antena u njihovim rodnim selima, usprkos digitaliziranim sapunicama i elektronskom drečanju iz dućančića, još imali ispričati - opkoljeni, salijetani, obožavani od svojih slušatelja - nisam mogao shvatiti niti kada sam napustio ravni krov, gurajući se kao jedan od mnogih kroz gomilu. Ali, vrativši se svojem čajnom stoliću, vidio sam kako se kolo slušatelja ponekad kretalo oko tuceta, ponekad oko dva tuceta ljudi, vidio sam kako krugovi toga kola ovdje bivaju gušći i veći, čak koncentrični, a na drugim se mjestima, ondje gdje je snaga priče popustila, podlegla nekoj drugoj, ili jednostavno došla svojem kraju, ponovno razilaze, bivaju prihvaćeni, progutani od drugih krugova.

Pripovjedači, mnogi od njih analfabeti, kao i većina podanika u Kraljevstvu Maroko, imali su samo svoj glas, nikakve kostime, nikakve rekvizite, nikakve spise - a ipak su još uvijek krugovi njihove publike na Djema el Fna bili najpostojaniji. I samo su pripovjedači bili ti koji su ostajali do duboko u suton u kojemu su fakiri, čarobnjaci, a s njima i svi ostali artisti na trgu, svoje mjesto pomalo ustupali kuharima koji su sada ondje, gdje je još maločas bilo poprište klicanjem, smijehom ili uzdasima popraćene majstorije ili dresume točke, postavljali svoja ognjišta, plinske peći, prostirali stolove i na svjetlu svijeća i baklja počeli pripremati večeru za svoju svakodnevnu klijentelu, tisuće gostiju.

A kada bi neki pripovjedač naposljetku ipak zašutio, pretvorivši se u gosta za nekim od filigranskih stolova izrađenih od cijevi, ili nestavši u gomili, na mjestu na kojemu je pripovijedao ostala bi praznina koja kao da se zatvarala polaganije od praznih mjesta koja su napustili opsjenari, kao da stvarni život tek oklijevajući ispunjava prostor koji je zauzimala puka priča.

Zašto jednostavno ne produžiti, odmahujući glavom možda, ili s dosadom, ali jednostavno *produžiti*, pitam se ponekad, dalje prema sljedećem pripovjedaču, dalje prema sljedećem krugu, prema sljedećoj obitelji, ako se ondje gdje smo još maločas zastali više nema što čuti, što pročitati, što bi čovjeka držalo... Zašto, primjerice, ta paklena vriska zbog ove ili one priče, zbog ove ili one knjige u literarnim priložima i *feljtonima* koji bi htjeli predstavljati kultiviraniji dio nekih novina?

Kako to mislite? Živa rasprava? Suočavanje s literaturom? Utemeljena prepirka? Tko se eksponira, javno govori, pripovijeda, *publicira*, kažete Vi, jednostavno mora računati s time kako će biti kritiziran.

Ma dakako!, naravno, to rado priznajem, i također priznajem da nisam osobito revan čitatelj novina i da preporuke za knjige i ostalo radije tražim od povjerljivih osoba i prijatelja nego u takozvanim priložima, i stoga vjerojatno i nisam osobito dobro obaviješten o stanju stvari. Ali, koliko sam o kulturi sporenja uspio saznati od ljudi koji se bave knjigom, i ondje se čuje buka tučnjave - tonovi kao da u nekom omraženom pripovjedaču, književniku ili pjesniku ne bi trebalo kritizirati tek autora nekog literarnog priloga, već netko mora biti kažnjen! Nikakav pripovjedač, već manijak, ne samo vrijeđa dobar ukus ovoga ili onoga kritičara nego je, uz to, još masakrirao njegova sina, silovao mu ženu i kćer i, na kraju, na poprištu podmetnuo požar te sada zbog toga mora pretrpjeti kaznu *uništenja*.

Dobro, i u tome se slažem s Vama: naravno, ti izljevi bijesa i mržnje mogu biti rezultat određenih poteškoća u izražavanju, i sve to i nije bilo tako *mišljeno*, nego je samo tako *napisano*... I uistinu je katkad u tim proklinjanjima toliko gotovo dirljive nezgrapnosti - kao da su pisana kolcem, ili poput ruke debelom kredom, a ne perom, olovkom, ili bilo kojim drugim *priborom za pisanje*. I, naravno, opravdano je i Vaše pitanje: Zašto bi upravo u mnoštvu kritičara broj polutalenata trebao biti manji nego među nama pripovjedačima, glazbenicima, slikarima?

Statistički gledano, vjerojatno su ovdje, kao i ondje, prije pravilo prosjek, osrednjost, nespretnost i neuspjelost nego *velik pogodak*. Zašto bi stručnost upravo u kritici trebala biti učestalija nego u drugim područjima života - šteta samo, razmišljam ponekad, da ljudi koji bi svakako imali dara i sposobnosti raditi, recimo, u tvornici kobasica, u klaonici, ili kao pomoćno osoblje na patologiji - ta i u tvornicama kobasica i mrtvačnicama obavlja se nuždan, čak i neizbježan posao - da, dakle, neki od njih, u feljton zabludjeli lumeni, svoje prave talente rasipaju upravo kao kritičari. Tako je potpuno prirodno da na taj način zalutali smatra drskošću, pa čak i uvredom, da mu se, umjesto sasvim posebne kobasice, ili leša, na stolu - opet! - nalazi neka knjiga ili neko drugo djelo koje on drži smećem.

Odmahujete glavom? Pretjerivanje, kažete Vi? Želite li čuti primjere za takve formulacije, dokaze? Eto, kao što reko, nisam osobito revan čitatelj novina. Vjerojatno mi je zbog toga jedna prijateljica iz Münchena u jesen 2001. u Irsku poslala kopiju primjerenog bijesa nekog frankfurtskog kazališnog kritičara i na njoj napomenula: *Budi sretan što si još živ.*

U početku tu opasku nisam sasvim razumio, no o tome poslije. Već sam čitao koliko je frankfurtski kritičar patio na izvedbi minhenske *Dantonove smrti* i na kraju se zbog toga morao toliko uzrujavati da je pod naslovom „Potpuno neprobavljivo” giljotinu hvalio kao „blagoslov”. Kritičar, izmučen od kazališnog komada, doduše, velikodušno priznaje da od vlastite revolucije proždrtima Dantonu, Robespierreu, Saint-Justu i mnogim „drugim sentimentalnim masovnim ubojicama čak ni naknadno ne bi trebalo poželjeti smrt”, no u jednom žestokom ALI preporučuje da se barem redatelja, scenografa, ili glumce - o publici koja je poprilično izgubila samopoštovanje da se i ne govori - skrati za glavu jer nakon ovoga inferiornog kazališnog ostvarenja „giljotina zaista može biti blagoslov”.

Ali, dragi gospodine, moglo se možda i ovog puta umirujuće promrmljati, sigurno nam neće trebati ni noževi, ni sjekire, osobito ne giljotina... No, u stvarnosti, jedino što mi je u tom trenu palo na um bilo je prijateljici u Münchenu razglednicom postaviti pitanje: Jesu li napokon u politički iznimno korektnoj Njemačkoj opet dopuštene malo nonšalantnije formulacije, kako bi se odgovorne za upropaštenu kazališnu večer privedo pameti dobro poznatim i prisnim (obvezatnim): *skidaj mu tintaru!?* A da to ne izazove ni jedan jedini glas obrane ili protivljenja? Razglednica je, inače, prikazivala južnoirsku obalu pred mojim prozorom, Horse Island, miroljubivost obraslu borovima, palmama i rododendronima, idilu koja je, doduše, iznjedrila muškarce poput Michaela Collinsa i drugih osnivača Irske Republikanske Armije, ali to samo usput. Svoju sam razglednicu, uostalom, sliku svojega lijepog pogleda u čijim su kotrljajućim brežuljcima tog Michaela Collinsa ustrijelili vlastiti ljudi, ali i to samo usput, prvom poštom dobio natrag, tek s neznom korekturom moje prijateljice iz Münchena - riječ je bila samo o promjeni

rasporeda riječi: iznad *jesu* u mojem pitanju stajalo je 2, iznad dopuštene 1, a *je* u prvoj riječi bilo je prekríženo.

Dopuštene su.

Ah, lako mi je shvatiti da se strastvenom prijatelju kazališta zazivanje giljotine, kada je pozornica ionako pripadala Dantonu i ostalima, na neki način učinilo sjajnom, čak neodoljivom idejom. Oštrina je, vjerojatno i u kritici, uvijek na odgovarajući način bila povezana s oštricom i sjekirama i noževima, zapravo šaljiva ideja, napokon, i na stratištima u Parizu sigurno je bilo mnogo smijeha - kada bi se neki putujući trgovac sa svojim dućanom o vratu, punim peciva i sušenog voća, okliznuo u lokvi ispod krvavog stratišta, ispružio se koliko je dug i širok, da bi se iz sluzave mase koja se zgrušnjavala pridignuo poput natopljene pečenke... Ali tada se upitah, svakako zabrinut za očigledno vrlo uznemirenog kritičara iz Frankfurta: zar se u njegovoj blizini, u njegovoj redakciji, ili u susjedstvu koje bi nekako moglo utjecati na njega, nije našao barem jedan svjedok njegova napada koji bi ga bio mogao primiriti? Nešto mora da se u glavi jadnog čovjeka zapalilo, ondje se dimilo, tinjalo i uzaludno čekalo na kolonu vatrogasnih kola.

Postajete, dakle, nepovjerljivi? Uz toliku suzdržanost s moje strane, smatrate, mora se skrivati neka namjera, skrivena zloba? Ili, pak, pravljenje računa s prijateljem giljotine? Možda je i meni krvavi frankfurtski kritičar u prozor postavio ne samo šibu nego odmah i giljotinu?

Pozoran ste slušatelj. Svaka čast! No, varate se! Čovjek mi je tu i tamo svakako zapeo za oko, kao jedan od najkrestavijih u koru nakon premijera i rokova mirovanja, to priznajem, ali čak mu dugujem zahvalnost! To stvar čini samo još težom. Za početak ću Vam reći jedino ovo: Nisam imao nikakve veze s Dantonovom smrću. Osim toga, u svojem se životu još nikada, baš nikada nisam javno branio od nekog kritičara, nisam se bunio čak ni protiv onoga koji nije bio u stanju ispravno ispisati ni moje ime ni naslov nekoga od mojih romana, a o sadržajima da i ne govorimo. Nije bilo prosvjeda. Nije bilo komentara.

Jer, prije nego što se prvi kritičar i javio za riječ, ono što sam imao reći bilo je na raspolaganju u obliku knjige, pripovijesti. Naravno,

pomalo je neobično doći na kraj priče i zašutjeti upravo onda kada mnogi drugi podignu svoj glas. Ali, onaj tko je svoju priču ispričao do kraja ne može učiniti ništa drugo nego vjerovati joj i prepustiti je slušateljima ili čitateljima. Svaki pokušaj praćenja napisanoga - kako bi se komentarima i apelima spriječio najgori nesporazum - bio bi i beznadan, i smiješan.

Pa čak i onaj tko uloži sav trud da ispravi barem najbarbarskije napade i nesporazume ili puke pogreške u čitanju, ili da ih odbije, vrlo će brzo početi nalikovati liku iz burlesknih filmova koji se pokušava osloboditi ljepljive trake koja se nikako ne može odvojiti od nogavice, cipele ili rukava. Najednom je ta traka, ili ceduljica, na kojoj je možda ispisana neka pogrda ili poruga, nalijepljena na drugoj ruci, nogavici i cipeli, pa čak i na čelu, dapače, ona se tijekom grotesknog plesa u koji se pokušaji oslobađanja malo-pomalo pretvaraju, postupno seli preko cijelog tijela, oblijepljenoga, koje će na besmislenom vrhuncu, po mogućnosti, još izgubiti ravnotežu i spotaknuti se o cijelu gomilu slično ispisanih, tko zna odakle nanesenih pločica, ljepljivih traka i ceduljica, pasti i tada će, na kraju oblijepljen od glave do pete, rezignirano ponovno ustati i šušajući odšepesati.

Ma što bilo ispričano, nigdje to ne može biti jasnije, nigdje snažnije nego u srcu neke priče. Želite činjenice? Statističari mojega nakladničkog poduzeća računaju da su priče, koje sam napisao svojim jezikom, u međuvremenu prevedene na trideset jezika. Pratiti te priče značilo bi ne napisati više ni riječi, nego samo čuvati već napisano, komentirati, možda braniti. Pritom bi prijevodi na *strane jezike* bili manji problem jer čak i na mojem materinskom jeziku, ma što ja pisao, u glavama i srcima jedna se knjiga, jedna jedina knjiga prevodi i pretvara u imaginarnu biblioteku koja, i uz relativno malu nakladu, može postati većom od one u Aleksandriji.

Svaki čitatelj predstavlja neku drugu, *svoju* inačicu, a i pripovjedač je sa svojim tumačenjem teksta samo jedan od mnogih koji ga prepričavaju dalje. Od gomile drugih razlikuje ga samo činjenica da je on sastavljač izvornog teksta te igre predaje i preobrazbe. Ali, čak se i njemu jedna te ista priča u različitim razdobljima njegova života,

njegove sreće ili nesreće, jednom čini poput vrata u pakao, drugi put poput puta u slobodu, pa čak i u raj.

I još nešto! Ako se već želi razgovarati sa slušateljima, čitateljima ili kritičarima, onda se nijedan pripovjedač nikako ne smije žaliti, nego se mora javno zahvaliti: Hvala Vam na pozornosti. Hvala Vam na strpljenju. Hvala što ste me slušali. Jer, toga je bilo, i to još postoji: spremnost za upravo zagonetno predavanje i skromnost kojom kritičari ili kritički nastrojeni čitatelji ponekad slušaju neku pripovijest, a nakon toga sjedaju za pisaći stol - kako bi se stavili u službu te pripovijesti, preporučili je, širili je dalje. Napokon, i u kritici postoji nešto poput prijelaznog, zaraznog oduševljenja koje potiče predaju i pronošnje i na taj način širi prostor pripovijedanja.

I začudo, isto koliko neprihvatanje povremeno pervertira do preporuka za linč i skidanje glave, i odobravanje se uzdiže u himničko. A ponekad su upravo himne one koje izazivaju protivljenje - što su veća priznanja, to su žešći izrazi neslaganja koji započinju nakon slavlja - prilično otrcan antagonizam. Naravno, tko bi još htio doći s buketom cvijeća kao pedeseti ili osamdeset i drugi čestitar, kada su aplauz i zahvalnost slavljeničkog društva koje se dosađuje puno sigurniji ako se slavljeniku ili slavljenici takav, već sasušeni, golemi buket cvijeća gurne u lice, poput grube četke za poliranje i ondje ga se malo trza i okreće. Što bješnje, to veselije! *Srezan je na pravu veličinu* - začut će se možda na tribinama među vatrenim literarnim navijačima - *lijepo ga je očešao*, otvorio oči, obuzdavajući se umiješao... Ali, što Vam to pričam. Vama je to poznato.

Ne, nisam ja nikakva iznimka i vjerojatno me je jednako lako uvrijediti, ili isto tako potkupiti, ili me pohvalom omekšati i sve više smekšavati - kao i bilo koga drugoga, no, za sebe mogu reći da sam bar ponekad i radi pokusa bio nepovjerljiv prema hvalospjevima, kao i prema proklinjanjima - imuno-reakcija.

Možda već i u to doba, kao autor reportaža, zbog samozaštite nisam bio osobito revan čitatelj novina. Ponekad bi između pojedinih čitanja prošli tjedni, pa i mjeseci u kojima sam mnogo radije i jedino čitao knjige. Na Javi, u istočnom Tibetu, u pustinjama sjeverne Indije, ili na nekom indonezijskom otoku, a osobito sada, u nekim odsjećima jugozapadne Irske - već puki pokušaj pronalaženja

nekog feljtona na njemačkom ili pribavljanja literarne stranice bio bi pustolovina, sam po sebi - a *online* - u međuvremenu internet-kafiće nalazimo i u područjima prašuma i zaleđenih planinskih dolina - pribavljam samo informacije i vijesti, nikakve komentare ili mudrosti za taj dan. Isto tako mučno, kao što bi, primjerice, bilo u nekom tamilskom selu na istočnoj obali Sri Lanke, ili negdje u Amazoni, ili Papuanskoj Novoj Gvineji svojim se domaćinima ili vojnoj kontroli na graničnom prijelazu predstaviti kao proslavljeni pisac, bilo bi pokušati, recimo, nekom Mahoutu koji upravo dovikuje naredbe svojem slonu za vuču, detaljno objasniti kako su vas prostački tretirali prošlog utorka u *Bečkom dnevniku morske prasadi*, ili čak u vikend-izdanju. Kakva podlost. U literarnom vikend-prilogu.

Dobro, dakle, ponekad zaista može biti prilično teško skinuti zaštitničku kukuljicu neke pripovijetke, ponovno iskoračiti iz neke priče i tada sve njezine likove bez komentara, bespomoćne, ostaviti razumijevanju ili nerazumijevanju, likove koji su čovjeka možda godinama pratili i čiji ste život iznijeli svim sredstvima koja su vam bila na raspolaganju. Napokon, ni s likovima iz vlastite mašte često to nije drukčije nego sa živim ljudima - okružuju vas, opkoljavaju ili opsjedaju - i većinu se vremena pokreću u mojoj glavi, mojim sjećanjima, čežnjama ili bijesu - svakako, ne u mojoj fizičkoj blizini.

Kada pronađemo izlaz, kraj priče, mnogo toga napuštamo, pa i gomilu bliskih likova. A onda gubimo i svoj glas! Svi drugi počinju govoriti, a ja, ja gubim svoj glas jer upravo ja za svoje likove ne mogu više ništa učiniti, da, ja sam sada se pretvaram u trijumfalan ili kukavan lik priča koje ljudi počinju pričati o mojoj sposobnosti ili nesposobnosti u feljtonima, za stolovima čitatelja, ili u klupama seminarista. Ja sam svoju priču ispričao. Što bih još tomu trebao dodati? Smiješna je predodžba da bi, primjerice, jedan od pripovjedača na Djema el Fna na kraju svoje priče trčao za svojim slušateljima koji su se raspršili na sve strane svijeta, kako bi provjerio jesu li baš sve ispravno shvatili i da tada jadne ljude prati na sajmovima i proganja ih predavanjima, obrambenim govorima, pohvalama i psovkama, sve do njihovih kuća i sela, gore u planinama...

No, usprkos tomu, hoće li nastaviti pričati, ne ovisi samo o pukom osjećanju pripovjedača nego umnogome i o tome kako će se boriti s

odobravanjem ili proklinjanjem, pljeskom ili nezadovoljstvom koje ga, nakon završetka njegove priče, očekuje. Ovisnost o pohvalama toj će sposobnosti štetiti jednako kao i strah od mogućih prosvjeda ili, začudo, još uvijek uobičajenih *bu!*, koji su za mene - barem kao sjećanje iz djetinjstva - uvijek bili više povezani s transkripcijom prdca, nego s izražavanjem nekog mišljenja. *Bu!* je u mojoj dječjoj dobi bio naziv za prdac: zabranjena rimovana pjesmica - koju smo jedni drugima, smijući se, međusobno došaptavali - a otac kapucin na vjeronauku ju je čak stavio na popis oprostivih grijeha i uvrstio u ispitivanje savjesti prije ispovijedi:

*Salomon mudri bijaše jasan:
Nikad ne smrdi prdac glasan (bu!).
Al' oni blagi, mehki, kad stižu,
kroz hlače što nečujno gmižu,
od njih se čuvaj, sinak drag!
Oni ti smrde k'o sam vrag!* ⁴

Osjećao sam upravo ludo zadovoljstvo kada bih sam sebi, tijekom legendarnih radio-prijenosa iz Zemaljskog kazališta u Linzu, ili sa Igara u Salzburgu koje je moj otac slušao ležeći na kuhinjskoj sofi, smio predočiti, smio nekažnjeno zamisliti kako se svečano odjeveni ljudi, gospoda u večernjim odijelima, dame u haljinama s dekolteima koji oduzimaju dah, pretvaraju u najobičnije vulgarne neotesance koji svojim mirisavim ustima oblikuju izgled šupka i trube: *bu! bu!*

Kako postupam s prosvjedima i negodovanjem? Jednostavno se od njih sklanjam. Vama je to premalo? No, s iznimkom bijega u srce neke nove priče, ili jednostavno u ono plavetnilo u kojemu se lokalno značenje i važnost ne može očuvati, ili čak ponijeti sa sobom, tijekom godina pronašao sam i jedan prilično zabavan način kako zagristi čak i kiselu jabuku. Naziv toga nepatentiranog postupka je *Kalendar patuljaka* i svakomu je ostavljeno na volju oponašati ga. Tko se glasa uzvicima *bu!*, iz psihohigijenskih razloga i sukladno pravilima mojega dječjeg oduševljenja, dopijeva na popis naslovljen s *Kalendar patuljaka*. I to ide ovako:

U mnoštvo neobičnih poklona koje mi je tijekom crkvene godine darivala moja divna baka, pokojna Theresia Dopf, rođena

Moshammer, ubrajao se i, oko Božića željno iščekivan, Kalendar patuljaka - plava knjižica, veličine džepa na košulji, puna crteža i priča u kojoj sam pronašao svijet koji sam držao svijetom odraslih, stvarnim, pravim, važnim svijetom, prema mjerilu umanjenom u svijet patuljaka - kraljeve, kancelare, vojskovođe, ratnike i neshvaćene pronalazače, duhovne veličine, umjetnike, profesore - pretvorio sam u miševе, kraljeve-žapce, šumske duhove, jadničke koji govore. Takozvana životna zbilja, a s njom i sve što ću tek malo-pomalo upoznati, u tom mi se kalendaru činilo preglednim jer mi je dolazilo ususret smanjeno do veličine mahovine ili šljunka, ili u još ljupkije oblike, pokazujući mi tako da ne postoji gotovo ništa što ne bi moglo biti i tipično patuljasto, neprimjetljivo, sićušno, u određenim okolnostima upravo smiješno.

Nikad još niste čuli za te kalendare? Oni se, naime, još uvijek prodaju, kao preinačena, ali još upravo prepoznatljiva izdanja edicije koju su naslijedili! - U automatima za tiskovine bečke Kapucinske crkve, da!, odmah pokraj stuba koje su vodile k carskoj grobnici, *Kapucinskoj grobnici* Josepha Rotha!,⁵ grobu Marije Terezije i cara Franje Josipa i Zite, posljednje europske carice... Da, naravno, možete to provjeriti! Primjerak stoji dva eura.

Doduše, tim zagasitomodrim, arhaičnim oblikom - kao tajnim pismom, kao svaštarom i knjižicom za črčkanje, služim se još samo ja, i to jedino za vlastitu uporabu. Neka vrsta totema koji me pouzdano štiti od ubilačkih maštarija i drugih nasilničkih poriva... Jer, tko mi se nameće, tko se želi na moj račun okoristiti i tko u svoje ime, zajedno s nekom grdnom, na neku od mojih knjiga pokuša naljepiti takozvanu uništavajuću kritiku, njemu neću odgovarati, neću se s njim prepirati i neću mu uzvraćati psovkama, nego ću ga jednostavno arhivirati u Kalendar patuljaka i tako će, protjerivanjem u carstvo Malenoga, barem izgubiti na veličini. Tako je, dobro ste rekli, tko bi se još ljutio na nekog patuljčića?

Ali ne!, ne govorim ovdje o ljudima kojima su moje pripovijesti ili romani jednostavno bili toliko dosadni da nisu došli dalje od prvih stranica, ili jednostavno nisu znali što bi s njima počeli - još Vam jednom kažem: nikada nisam umišljao da sam kao pripovjedač jedan za sve - ne, govorim ovdje o ljudima koji svojom vikom i drekom žele

spriječiti druge da na Djema el Fna dođu barem dovde gdje ja stojim ili čučim i pričam svoju priču.

No, u mojem kalendaru čak se i najbješnji čuvari i redari pojavljuju sasvim ljupki, svakako ne u svojoj radnoj odjeći, ili bilo kakvoj ružnoj odori, ili čak u nekom sablasnom kostimu, već u svojem svečanom ruhu!, jedino u onome što im se najviše sviđa, što vole i veličaju - a što bi se nekom sucu moglo svidjeti više od njegove vlastite presude, njegova vlastitog *djela*. Svoje patuljke, dakle, odijevam u osobito lijepe komade iz njihove vlastite garderobe.

Djetinjasto, kažete? Samoobrana, kažete?

Da, naravno, to je neka vrsta samoobrane, ali razmotrite li druge oblike samoobrane, moja je ipak prilično miroljubiva, upravo idilična, daleko od stratišta i giljotine i, sve u svemu, iznimno ugodna za ljude, odnosno, patuljke, ne mislite li i Vi tako?

Primjeri, želite primjere?

Svoj Kalendar patuljaka radije listam sam, ali pretpostavljam da tu moju sklonost nećete baš bespogovorno prihvatiti... Ako, dakle, ne inzistirate na navođenju imena..., otvorite bilo koju stranicu..., ovdje, taj primjerice, taj sasvim lagano namrštena lica pod svojom kapom nalik kostanjevki, to je jedan pjesnik iz Beča kojega sam već davno smanjio.

Pamćenje poput slona? Smatrate da imam pamćenje poput slona? Naravno, imam ga, svatko tko se bavi pripovijedanjem priča služi se tom vrstom pamćenja.

Skrećem s teme?

No, dobro, taj pod kapom nalik kostanjevki - poput mnogih u Beču koji se bave pisanjem, i taj se bečki pjesnik negdje poslužio često i rado citiranom izrekom Karla Krausa i na taj mi je način, preko jednih, što je najsmješnije, poput punč-krafna ružičasto obojenih, novina poručio (moja baka svoje je kalendare uvijek davala s kolekcijom zajamčeno bezalkoholnih punč-krafna) da bi moj, nažalost vrlo loše napisan roman *Morbus Kitahara* najprije trebalo prevesti na njemački.

Ponuđene, i u obliku izdavačkog, ružičasto obojenog primjerka poslane probe pjesnikova prijevoda u to su me se doba toliko dojmile da sam već bio spreman prihvatiti njegovu ponudu - i već se unaprijed veseleći - htio sam upoznati zvuk bitno poboljšane verzije

svojega djela. Vjerojatno će biti najbolje, mislio sam tada, obavi li se to preko čitanke ili udžbenika u koji će ući samo uzorne rečenice. I zaista sam, uz pomoć mlađega brata, koji kao učitelj vodi brigu i o jednoj knjižnici u gomjoaustrijskom Traunseeu, u jednoj početnici, naslovljenoj kao *Austrijska čitanka* pronašao dio pjesničke umotvorine koja mi je predočila kako bi moj roman mogao zvučati u njegovu prijevodu. Glazba! Jer, u raspravi naslovljenoj s *Jabuka* prva mi je za oko zapela rečenica koja bi se mogla opisati kao jezično čudo koje je jedva moguće nadmašiti:

„Budući da nas, pa tako i mene, ovdje zanima jabuka, jabuka je ukolo okrugla stvar koja se tako zasitno okreće sama oko sebe i oko svojega bića i, što se mene tiče, divno je plodna u sebi svojstvenom smislu, soku, u svim tim imenima, slasno na svaki način.”

Shvatili ste? Od toga me je, kako bih to rekao?, raskošno maglovitog njemačkog jezika obuzelo oduševljenje slično onome u doba legendarnih radioprijenosabul-korova iz svečarskog Salzburga. Ali, kojeg li razočaranja kada sam, opet jednom, iz feljtona *Frankfurter Allgemeine Zeitung*a saznao da je pjesnik svoju ponudu ostvario na drugom mjestu i da nije! moj roman bio onaj koji je preveo „na njemački”, nego su to bili Shakespeareovi soneti, uskraćujući mi time originalnost moguće kooperacije.

Naravno, nisam vjerovao niti riječi kada je u toj vijesti prijevod pjesnika proglašen „najlošijim prijevodom svih vremena” - znao sam kolika je vrijednost takvih mišljenja. Zavist, sve je to bila samo zavist, ovdje je netko postao zavidan jer je neki bečki pjesnik došao na ideju da jednog engleskog pjesnika prevede na magloviti njemački. Ali, naš je projekt propao. Ostao sam praznih ruku. Ipak ja nisam Shakespeare. Što mi je drugo preostalo, nego čovjeka odjenuti u njegove najljepše rečenice i preuzeti ga u svoj kalendar?

Kako...? Taj tu..., i taj Vam se čini poznatim?

Koji...? Samo mi nemojte zamrljati stranicu. Na koga to mislite?, ah njega...

Što Vam je kod njega tako poznato? Ah, crvena glavica. Uzbuđenost.

Crvenoglavi. Dobro ste naslutili. To je zaista smanjeni frankfurtski prijatelj giljotine. Kako? Ne, vjerujete mi - s postavljanjem na scenu Büchnerove minhenske predstave koju je gospodin iz Frankfurta preporučio krvniku nisam imao baš ništa, priču o *skraćivanju za glavu* primijetio sam tek kao slučajni uživatelj ponuđenih tiskovina tijekom leta iz Londona za Berlin...

Hm... Dobro, dakle, ne želim Vam i dalje tajiti da gospodina nije razljutila samo Dantonova smrt nego i činjenica mogega postojanja te jedno moje djelo praižvedeno na salzburškom festivalu u režiji umirovljenog direktora Burgtheatra, Clausa Peymanna. Bila je riječ o tiradi zbog koje se morao toliko ljutiti da mi, doduše, nije poželio da me odnese đavo, nego da barem nestanem iz svijeta kazališta, zajedno s tekstom, redateljem, glumcima, scenografijom, vjerojatno i glupavom oduševljenom publikom, a osobito je to poželio poblesavjelom žiriju kritičara koji su, na kraju, tom govnu dodijelili nagradu za dramu, ukratko rečeno: sve, baš sve u tom salzburškom bezobrazluku po njegovu je mišljenu bilo „kazališna katastrofa”.

No dobro, gospodin iz Frankfurta imao je, svakako, najbolje informacije, tako reći iz tajne policije. Bila mu je poznata čak i povijest nastanka te besmislice koju sam ja nazvao *Nevidljiva Tirada na tri obale*, tako je! Kad Vam kažem, znao je svaku riječ razgovora koji smo vodili umirovljeni direktor Burgtheatra i ja, demonstrirajući time čitateljima svojih novina da je u stanju tu pretpovijest, u nekoj vrsti zapisnika saslušanja, formulirati u obliku veselog dramoleta. Tijekom jednog planinarenja na koje sam krenuo zajedno s umirovljenim direktorom kazališta, i za to je znao, on je, dakle, Peymann, neprestano dašćući i crvenih obraza bez prekida vrištao: „Napišite nekakav komad, Ransmayru!” A dok smo sjedili na otpiljenom deblu bora i jeli peciva s mekim kozjim i ovčjim sirom, koja smo ponijeli sa sobom, ja sam govorio o nekoj grčkoj kraljici, naime o „Alkioni iz Ovidijevih Metamorfoza” - „Znate, Peymanne, ona koju sam već iskoristio u svojem romanu *Posljednji svijet*” (...) „A Peymann od oduševljenja nije mogao doći k sebi: 'Napišite taj komad, Ransmayru!’” I tako je taj komad, „nažalost, zaista i napisan”.

Bilo mi je žao. Što li sam to samo sklepio, bilo bi bolje da je ostalo nenapisano, bilo bi bolje da je odmah zaboravljeno, prekriženo,

zgaženo. Gospodin iz Frankfurta tu je preporuku dao sasvim samozatajno - jer nakon uništenja, giljotiniranja svega nepoćudnog u kazalištu, za njega bi preostao samo hvalospjev. Ali, tko želi neprestano slušati hvalospjeve? Čovjek bi, dakle, bio spreman žrtvovati sebe i svoja primanja kao kritičara, tako je, žrtvovati, radije bi se odrekao vlastitog kruha nego da još jednom na taj strašan način mora odsjediti besplatnu novinarsku ulaznicu. Bila je to povijest jedne sramote. Dobričina je po ljetnoj žezi godine 2001. doputovao iz Frankfurta kako bi pogledao praizvedbu jedne Nevidljive - a onda to... U svoju obranu mogu samo reći kako je to bio splet upravo nesretnih okolnosti koje su putnika jednostavno *morale* razbjesniti. U početku svega već je nastao nesporazum. Zbilo se to ovako:

Na putovanjima u inozemstvo, pa bilo to i njemačko govorno područje, svakako se može dogoditi da se najednom uzalud pokušavamo prisjetiti značenja neke riječi. U priloženom slučaju gospodinu iz Frankfurta nije i nije padalo na pamet što zapravo znači riječ *tirada*. Na kraju je nekako došao do zaključka da je *tirada* valjda, nekako povezana s mržnjom i očajem, pa je na večeri premijere, u skladu s time, očekivao „veliki monolog bijesa” i, naravno, bio ogorčen što je tako grubo razočaran. „Morali bismo”, pisao je sljedećeg dana, „morali bismo osjećati beskrajnu mržnju, mahnit očaj...” - svaki pokret jezikom - udarac.

Ali te kobne večeri ništa od toga. Da je barem sa sobom ponio rječnik. Nije to morao biti Grimmov, onaj teški u mnogo svezaka, jer ni u njemu, ni u bilo kojem manjem, pa čak i u najtanjem nastavnom pomagalu njemačkog jezika, vezano uz doslovno značenje riječi *tirada*, nikada nije stajalo ništa o *mržnji* i *očaju*. Mržnja se oduvijek morala slijepiti s drugom imenicom: *izljevi mržnje*, kojih je bilo i svakako ih još ima. Ali bez lijepljenja, *tirada* je oduvijek bila bujica riječi, sve pomalo mrzovoljno i ponešto *okomljavajuće*, na što svakako može podsjetiti korijen francuske riječi *tirer*, a mržnja i očaj zvuče drukčije.

Kažete neka prestanem? Cjepidlačenje, kažete? Oprostite. Samo sam mislio..., mislio sam - pisanje, već samo pisanje naslova, a naravno, i podnaslova uvijek su bili povezani s točnim značenjem riječi. Ne budite prestrogi prema meni.

Mukotrпно?, komplicirano i mukotrпно? Trudim se u prepravljanju, prebrođivanju katastrofe i molim za razumijevanje zbog neizbježne prašine koju podiže usporavanje mojega tempa pripovijedanja. Tempo puža jednostavno je brzina prosvjećivanja. Zar sam ja tomu kriv?

Proturječje? Jer da sam tvrdio kako sam dužnik tog gospodina iz Frankfurta, da mu zbog nečega moram biti zahvalan? Dakako, i zahvalan sam mu. Zahvalan, primjerice, za životno pravilo da se zbog ljubavi prema giljotini lako može izgubiti glava, zahvalan i za jednostavnije mudrosti, poput one da sa sobom uvijek trebamo nositi rječnik, pa i onaj materinskog jezika, da ga, po mogućnosti, ne smijemo izgubiti i da vrlo glasno smijemo govoriti samo o onim riječima čije značenje nesumnjivo poznajemo. Kad je riječ o pouci - sjećam se jednoga od satova latinskog kod benediktinaca u samostanu Lambach, kada je jedan od kolega *Dominus vobiscum* preveo s *Gospodine, gdje si?* A i zvučalo je na neki način slično, ali to dobroćudni profesor, uz opasku „zbog iznimne zabavljачke vrijednosti, izvan konkurencije”, nije proglasio ni dobrim ni lošim, nego je ostavio neocijenjenim.

Salzburg. Ah da, Salzburg, tri obale, tirada nevidljive..., kao što sam rekao, splet nesretnih okolnosti, ali pitam Vas, što mi je drugo preostalo nego gospodina iz Frankfurta pretvoriti u patuljka? A kada se već jednom našao u mojem kalendaru, morao je, naravno, biti odgovarajuće svečano opremljen iz vlastite garderobe. O čemu je, zapravo, pitao sam se, taj gospodin govorio kad je pisao. A pisao je! Zaista je sam pisao knjige. Jedna je, primjerice, objavljena pod naslovom *Kazalište snova. Četrdeset i četiri omiljena djela*. Najvažnije djelo. Koliko veliko mora biti srce, pitam se zabrinuto, koje može primiti četrdeset i četiri ljubimca? Prijete li ovdje možda tegobe? Asistole? Infarkt? Ali, bez obzira na to što se širokogrudnost, ovdje valjda mogu reći *mojega!*, frankfurtskoga kritičara možda očitovala kao ponosna protuteža njegovim povremenim napadima mržnje i očaja, to veliko srce otkrivalo je i tajne žudnje.

Oprostite mi, sjedim ovdje i ne mogu drukčije. Iako sam u Irskoj kod kuće, ipak ne mogu potpuno potisnuti svoje bečke godine, a time i

psihoanalitičke porive. Jer, na što bi inače čovjek pomislio nego na prikrivenu žudnju, kada odmah na početku tih četrdeset i četiri omiljena djela piše: „Pjesnik ne izgleda kao mi. Ali, ako mi ne izgledamo onako kako izgledamo, htjeli bismo izgledati poput njega.” A na što pomisliti kada se na kraju tog Najvažnijeg djela, u posljednjem, zadnjem odlomku opet susretnemo s proročanstvom namijenjenim pjesniku: „Žene ga nikada neće ostaviti, vječno će osluškivati što ima reći, patit će s njim. I s njim će uživati. Ah.”

Ne smijte se. Govorim o velikom snu. Želite li se malo olakšati, možete, ako mene pitate, to učiniti u okružju herojske potrage gospodina, ma što to govorim - pjesnika, iz Frankfurta za sinonimom za tako ordinarnu riječ poput *predgovor*, *moto*, *uvod* i tako dalje. Jer ta potraga, možda opet bez rječnika ili čak tezaurusa, rezultirala je prštavom idejom: „Predužetak”.

PREDUŽITAK!

A ispod tog predužitka visjela je napola citirana, napola najvažnijem djelu priključena, programatska rečenica: „U mašti tešem golemo kazalište.” To, naravno, ne može proteći bez buke. „Vani zavijaju pile, prašte sjekire.” A i gradnja se, naravno, mora odvijati u iznimno dramatičnom krajoliku: „bizarno-crne ukrućene vulkanske mase koje izgledaju poput kamenih zmija koje se, otrovne, omataju oko Zemlje”.

To Vam se ne čini zabavnim? Moram Vam priznati da mi se pri samoj riječi *predužetak* - ni ovdje ne mogu potisnuti svoje seljačko podrijetlo i sklonost nepristojnim šalama - pred očima pojavila upravo razbludna slika: patuljčić s već kapavim „bizarno-crnim ukrućenim” kurčićem, kako stoji pred „golemim kazalištem”, golom, gorostasnom ženom, s poput planine velikim prsima i kapajućim žudi k njoj.

Ah, taj tu, i njega znate?, maloga s krunom i špičokama? Točno, on živi i djeluje u Münchenu, gradu careva i kraljeva - Kralj Ludwig, Kaiser Franz - prava metropola imperijalnog plemstva. Patuljak s krunom već se, prije mnogo godina, toliko pjenio zbog mojega romana *Posljednji svijet* da je moja literarna nastojanja u dobrom starom velikonjemačkom bolničkom jeziku raskrinkao kao „simuliranje genijalnosti”. Jedan koji je još zarana spoznao da

literarni saloni sa mnom neće otkriti pjesnika, nego, eventualno, simulanta.

Ali ja, tako mlad, u to doba, naravno, nisam bio tako razborit, pa sam tugovao. Napokon, gospodin iz Münchena svoje je mišljenje zasnovao na jednoj riječi iz mogega romana koja je, pomoću uložene cedulje, označena kao *tiskarska pogriješka*. Znam, znam, ma tko još može čitati sve što se u nekoj knjizi može pročitati, osobito kada ste u vremenskoj stisci i kratko prije zaključenja broja, pa o tome još morate pisati. Sve pročitati!, pa još i nekakav uloženi papirić. Tiskarska pogriješka svakako je dokazivala da sam već tada bio sve, sve moguće, samo ne pjesnik, a možda sam znao sve moguće, samo ne pisati. Ali tko voli čuti takve istine? Molim za razumijevanje. Neko bih vrijeme zaista bio, i to ovdje priznajem, mnogo radije postao pjesnik! - nego najobičniji turist pjesnik. Bijesan i teško povrijeđen, odlučio sam čovjeka u sljedećoj prigodi pozvati na odgovornost, možda ga čak i pljusnuti, kao što spomenuh, još mlad i ispunjen neutaživom željom za poezijom. Ali tako sam rijetko dolazio u München. A onda sam neprijatelja sreo na jednoj rođendanskoj proslavi.

Kako je drag bio! Ljubazno se predstavio i odmah otupio oštricu, čak me primirio - tako što je odmah pretpostavio da sigurno s njim neću htjeti ni razgovarati. Ali ne, ma htio sam, želio sam govoriti. Ne, ne, rekoh, dakle, i čak nisam morao lagati i čak sam se dao navesti na to da čovjeku proturječim kada je u opuštenom čavrljanju, okružen treperenjem šezdeset rođendanskih svjećica za zajedničkog prijatelja, htio ublažiti svoje pismeno mišljenje.

Je li u pitanju bila svejednako umirujuća blizina tog prijatelja? Je li to bilo nešto drugo, još skrivenije? Ovdje i danas ne mogu Vam odgovoriti što je zapravo bilo to što je neutraliziralo i poništilo moja krvoločna pubertetska maštanja i žudnju za osvetom, ali još uvijek vjerujem da je to nekako bilo povezano s cipelama navodnog neprijatelja, da, s njegovim cipelama!

Toga sam dana, naime, s putovanja po Japanu, taksijem ravno iz minhenske zračne luke, i još, zbog dugotrajnog leta, u tenisicama uletio u svečarsko društvo, okupljeno u palači, pa sam, vjerojatno i zbog toga, među gostima odjevenim u večernja odijela i nesvjesno tražio nonšalantnije odjeveno društvo. Vjerojatno mi je samo zbog

toga odmah zapelo za oko da moj zatomik, moj smrtni neprijatelj nosi žućkastobijele cipele s gumenim potplatom! - model bez vezica, iz takozvane *serije natikača*, kakve sam dotada povremeno viđao samo u staračkim domovima, meke i robusne, ali škripave ortopedske cipele u kojima su sjetni starci tumarali kroz duge hodnike i oblake ustajalih mirisa kuhinje i bolesničkih soba, *kvieč!* Pokraj prozora koji su, u najboljem slučaju, uokvirivali parkovne idile ili asfaltirani krajolik prikladan za šetnje, *kvieč!*, svaki korak, svaki jadikujući zvuk potplata sjećanje na izgubljena vremena. Bio sam, kažem to sasvim otvoreno, dirnut. Klevetnik kojega sam htio pozvati na odgovornost, poniziti, urlati na njega - nosio je žutobijele natikače s gumenim potplatom i tim me cipelama tako temeljito razoružao da sam od te večeri prema njemu mogao osjećati tek lagano melankoličnu simpatiju.

Kakvo je to olakšanje, kažem Vam, kakvo olakšanje, kada se mržnja i želja za tučnjavom pretvore u neku vrstu suosjećanja. I kakvo je to olakšanje ponekad jednostavno zaboraviti - ne samo imena napadača i klevetnika nego i njihovih novina, zaglavlja na pismima ispod kojih se mogla pročitati neka uvreda, sve zaboraviti i napokon se posvetiti nekoj novoj priči - pa bila to samo priča iz staračkog doma.

Objaviti? Ne, naravno, nikada ne bih objavio ni jednu jedinu stranicu iz mojega Kalendara patuljaka, što Vam pada na pamet?

Kalendar je debeo, prilično opsežan? Naravno, debeo je, ni ja više nisam najmlađi. Ali, trebali biste tek vidjeti moju knjigu hvalospjeva..., ne, samo se šalim, ni slučajno! Hvalospjevi su moj tajni porok, i to mora ostati među nama.

Je li priroda bila ta koja je pokrenula mehanizam kojim će ne samo dlakavi jazavčar nego i filozof, turist ili pjesnik lakše držati na udaljenosti napadača, nego dodvoricu? Čak i najveći mislitelji smatraju kako su nakon godina razmišljanja i pisanja ionako zaslužili pohvalu, ili barem uljudnu šutnju.

Što!? Recite to još jednom! Kalendar patuljaka unosan posao za upravitelja ostavine? Odvratna predodžba... Dobro ste čuli, odurno! Kalendar ili dnevnik, korespondencija, papiri s bilješkama, notesi,

sve što stvara moju predodžbu o samome sebi i služi jedino privatnoj uporabi, ili je nekad služilo, naravno, nikad nije - a osobito ne nakon moje smrti - namijenjeno javnosti, razumijete? Ništa što sam nisam napisao za javnost ili proslijedio u tisak nikad ne smije biti objavljeno! A tko tu moju volju, koju svakako možete shvatiti kao moju prvu i posljednju, prekrši, neka mu se sasuše ruke koje bi htio trljati na moj račun.

Ako netko pripovijeda, tada imamo samo njegovu volju, kojom *on* razdvaja, i samo *on!* odlučuje što želi reći sebi samome, a što svojim slušateljima ili čitateljima.

Smatrate da sebi pridajem preveliku važnost? Ma molim Vas!, nije to pitanje važnosti, ni *značenja*. Ako ste ikad bacili razuman pogled u povijest književnosti, morate znati da se ne samo pjesnici nego i turisti poput mene, da, da, svatko tko je u stanju napisati koliko-toliko suvislu rečenicu, najkasnije sa svojom smrću, a time i okončanjem svojega djela, pretvaraju u slučaj za povijest književnosti, slučaj za takozvano istraživanje. Tek djelo nekog leša - jer je tako zavodnički završeno, tako zaokruženo!, tako mondeno definitivno - postaje pravim iskušenjem čak i za najneporočnijeg seminarista.

Na nesreću, postalo je modom da sve što je neki pjesnik ikada napisao, pa bilo to i najintimnije, nezgotovljeno, za pokus načrčkano, nakon njegove smrti nakalemljuju na njegovo djelo, pa se, na taj način, neizravno, od svih još živućih pripovjedača zahtijeva neka se ponašaju kao da će ih sljedeće sekunde pogoditi kap i moraju - i to u roku odmah! - sami uništiti sve što ne bi željeli da ih preživi. Ono čime se služim samo za sebe i jedino za vlastitu uporabu i razumijevanje samoga sebe, nikome od tih sam-svoj-majstor tipova i premetača kuća ne daje pravo bez daljnega prekapati po mojoj u ovostranosti ostavljenoj prtljazi, ili čitati moja vulgarna pisma.

Ne, nikako! Varate se! Kao što očaravajuća pauza tek omogućuje trenutke tišine, glazbu, melodiju, ritam, tako i ono ispušteno, prešućeno, nenapisano određuje neispisanu vrijednost i karakter i objavljenoga, i samo usmenom predajom prenesenoga. A tko govori sam sa sobom, kako bi provjerio i poboljšao ono što želi ispričati, pritom, naravno, smije zamuckivati, tepati, urlati, ali onaj tko svaki uzdah ili roktanje želi napirlitati, proglasiti djelom i bogatiti se na

gomili otpada, taj jest i ostaje smrdljivac, čak i ako su moji ostaci odavno ishlapjeli kroz odvođe nekog krematorija.

Jednoga dana želim biti spaljen! I to možete odmah zabilježiti. Najradije pod otvorenim nebom, poput mrtvih u okrugu hramova u Katmanduu, ili na lomačama Ghata⁶ na rijeci Bagmati kojima čuvari vatre zapaljena tijela posipaju travom s Himalaje, kako bi dim milostivo zakrio strahote propadanja. No, bude li toga dana nestanak pod otvorenim nebom ovdje, ili bilo gdje drugdje, u koliziji s odredbama o ispuštanju štetnih plinova, zadovoljit ću se i s prvim sljedećim krematorijem. I još nešto! Zapišite! Ako na mojoj urni, parti, nadgrobnom spomeniku ili nekoj drugoj podlozi koja je smjela ostati nešto duže od mene samoga, nešto bude moralo stajati, tada ispod brojaka dviju godina i mojega imena ne smije biti više nego: *Otišao je*.

Ali dosta o budućnosti i nadajmo se još dalekim danima, dosta o patuljcima. Kako? Hvala, živi se. I živi se rado. Ponekad me, a vjerojatno je to u vezi s godinama, uhvati nostalgija za mojim originalima Kalendara patuljaka koji su, nažalost, nestali iz mojega života kao i čudesna Theresia Dopf, rođena Moshhammer, i njezine slikovnice i priče. Ta dobra žena, koja je svojega muža i prvoga sina morala ispratiti u grob, sama još mlada i (kao što mi to dokazuje svežanj bijelo nazubljenih fotografija) lijepa, ostavila mi je u crveni baršun uvezan album pjesama i barometar koji je, još za njezina života, uvijek stajao na: *nevrijeme*. Ona bi ponekad zglavkom kažiprsta kucnula po staklu instrumenta, navika zaostala iz vremena dok je još funkcionirao, ali *nevrijeme!* - nevrijeme je bilo i ostalo, sve do njezine smrti, jedina, koliko monotona, toliko i uporna prognoza.

Što će uopće *ostati*, pitate Vi?, ostati, primjerice, od toga mnoštva pjesama, romana, pripovijedaka, ostati od književnosti? Zaista to želite znati? Zanimarimo li činjenicu da su pitanja takve vrste suvišna, nedostaje Vam vremenski kontekst - astronomski, kulturnopovijesni, geološki? A na ta je pitanja lako odgovoriti. Ništa, naravno, neće ostati ništa, čak i u tako skučenom i kratkovječnom kontekstu kao što je, primjerice, kulturnopovijesni.

Ma što bilo ikad ispričano nikad se nije moglo sačuvati za sva vremena, već je to pripovijedano dalje, prenošeno dalje, mijenjalo se

- i kad-tad ipak je zaboravljeno. Svaka priča ima svoje vrijeme. Meni bi već bilo dovoljno kada bi ono što mogu, iz svega glasa, nuditi na Djema el Fna, bilo načelno razumljivo onima koji su se okupili naokolo, mojim suvremenicima. Rokovi trajanja za mene izvan dućana živežnih namirnica nemaju nikakve važnosti. Na kraju krajeva, nitko još nije *nastavio živjeti* u svojim pripovijetkama. Sjećate li se još čovjekoljubivog odgovora Woodyja Allena, klauna iz Manhattana u državi New York, glumca i redatelja tolikih filmova, na pitanje: bi li ga tješilo ostati i nakon smrti, barem još neko vrijeme, prisutan ovdje, nastaviti *živjeti*, barem u svojem *djelu*? On je odgovorio: Ah, znate, radije bih nastavio živjeti u svojem apartmanu.

Upravo kao ovisnik o čitanju i napeti slušatelj mogu Vam samo reći: Čak i u pripovijedanju, pa bilo to i u najstarijim sjećanjima, riječ je o živima, ne o mrtvima. Prekrasno, naravno, prekrasno je ako nekoliko rečenica može premostiti stoljeća ili tisućljeća, poput redaka kojima, u progonstvu na Crnom moru, nestali pjesnik Ovidije opisuje svoj odlazak iz Rima, rastanak od svoje žene - posljednji zagrljaj, nevjerojatan napor kako bi se otrgnuo iz tih ruku, krenuo prema pragu, prema vratima, da bi se ipak još jednom okrenuo - natrag u njezin zagrljaj - još joj jednom obrisao suze, osjetio toplinu njezinih obraza - da bi tako još jednom, i opet, i uvijek iznova, podnosio bol rastanka, poput Sizifa... naravno, prekrasno je ako jedan takav opis, čak i kad je pisan u heksametru, i nakon dva tisućljeća može još rastužiti nekog čitatelja. Ali djelovanje, usprkos tomu, nije apsolutna veličina. Ono slijedi drukčije zakone nego što su zakoni gravitacije i uvijek, baš uvijek, ovisi samo o živima.

Napokon, ako predaja samo dovoljno jasno sačuva sliku, i na suncu užarena jedrilica, bjelobradi Svemogući blistavog trojednog oka i s njim svaki drugi znak i riječ kiča, može ganuti jednoga od mnoštva raspršenih naslovnika među mnogobrojnim naraštajima - ako on dopusti da ga to gane. Trajanje tih djelovanja ne govori bezuvjetno nešto o kakvoći, a isto tako ne može, nikako, unutar prostorno-vremenskih koordinata, produžiti život preminulog autora. Što i kako će djelovati neka pjesma, zvuk, akvarel, određujemo mi, mi koji živimo - a i mi samo do onoga dana kada će nas odnijeti, tamo do našega groba, našega krematorija, mauzoleja, do lomače pod otvorenim nebom, ili će nas opteretiti utezima i prepustiti moru.

Želite kanon? Vi biste kanon trajnoga? Kanon? Bože mili! Nikada nisam osobito podnosio te misionare koji čekaju pred vratima s kovčegom knjiga i s izrazom lica trgovačkog zastupnika. Shvaćam da i misionari i trgovački putnici žele živjeti, ali kod tih sam ljudi uvijek imao osjećaj kako bi rado ušli, da bi nakon toga iskušali kako se njihovi omiljeni hrptovi uklapaju na police tuđega dnevnog boravka: *Moje knjige! Moje knjige u svim dnevnim boravcima! Moje dobro, i lijepo, i istinito u svakom zakutku s raspelom!* Proveo sam prekrasne dane u knjižnicama koje nisu sadržavale ni jednog jedinog takozvanog klasika, a ipak su njihove vlasnike zaokupljale cijeloga života, poticale ih - i zabavljale.

Ah, želite kanon barem na jeziku određene zemlje? - njemački, francuski, engleski, ruski popis knjiga? Mladi najprije upoznaju svoje vlastite pjesnike i mislitelje? Zar je književnost nacionalna stvar? Čemu čitati nekoga preminulog dosadnjakovića bilo koje nacionalne klasike, ako neki današnji pripovjedač iz Jemena, ili Pernambuca, ili s grenlandske zapadne obale, svoj posao radi bolje, mnogo bolje - barem za mene, bolje barem za nekoga od nas živućih? Nikada još nije bilo toliko mnogo prijevoda, nikada još toliko prevoditelja kao u našim danima, a nešto poput *svjetske literature*, koja se zaista može percipirati kao takva, sigurno bi i u onim navodno zlatnim vremenima u kojima je svaki naobražen čovjek govorio pet, šest, sedam jezika - bez prevoditelja ostalo pukom utopijom.

Pokuca li, dakle, neki trgovački putnik te za probu raspakira svoje knjige i pokuša ih postaviti u Vašem stanu, ponudite mu, mirne duše, kavu i kolač, divite mu se malo, njegovoj načitanosti i ukrasima na njegovu kovčegu, da svakako, to svakome godi, ali onda ga, za Boga miloga, zamolite neka ode, a svoje svete spise potražite sami.

Uzdajte se u to da mirne duše sami možete odlučivati što Vas zaokuplja, dosađuje ili oduševljava i odlučite sami smiju li Vam nakon dva tri retka neke idiotske uspavanke oči još uvijek zasuziti jer Vam se čini da u nekoj budalastoj rimi odzvanja glas nekoga nestalog čovjeka... Pa makar jedina knjiga koju ste ikad pročitali do posljednje stranice bila *Tisuću i jedna noć* ili *Blago u srebrnom jezeru*, pročitajte je još jednom, i mijenjate lektiru samo ako ta priča više nije dovoljna da bi Vas ponijela na neku drugu zvijezdu. Nisu li

Vam draži čitatelji koji na noćnom ormariću imaju dvije tri pustolovne knjige, nego bljeskanjem topova ili drugom svjetlošću zaslijepljeni prodavač namještaja koji će iz blaga svojih citata i uz kauč odgovarajuće police izvući nekoliko mrvica Joycea, ili Musilla, ili Homera, ili Ovidija, a Odiseja će pretvoriti u čovjeka bez svojstava, ili će se oduševljivati *Metamorfozama* za čiju ljepotu jedva zna po čuvenju?

Moja škrinja s knjigama?

Nemam je. U mojim putnim torbama jednom se nađe ovo, jednom ono. U prtljazi nekog čovjeka na putu, napokon, ništa nije teže i ništa lakše od neke knjige. Jedina knjižnica kojom zaista raspolažem u ovom je trenutku intaktno, korisno sjećanje na nekoliko pročitanih odlomaka, strofa, redaka. Siromašan čovjek? Naravno, nisam osobito naobražen i, sve u svemu, siromašniji sam nego što Vi mislite. Ali načelno čitam samo ono što želim čitati, svojevolumno! shvaćate?, bez ikakvih obveza i manijakalne želje za izobrazbom, a ono što mi nije blisko, ili mi ne postaje bližim, bez grižnje savjesti ponovno ispuštam iz ruku. I svaka knjiga dobiva drugu priliku, pa čak i treću - kao mjeru opreza koji će me, možda, očuvati od ozbiljnih propusta. Zar niste nikada doživjeli da Vas jedno te isto djelo, koje ste još prije nekoliko mjeseci ili godina ljutito ili s dosadom odložili, sada, jednog zagonetnog dana Vašega života, drži u napetosti do posljednje stranice, da Vam ne da spavati?

Hm. Ipak, ipak, Vaš me prigovor uvjerio. Ta druga prilika bila bi, najmanje, razlog za uspostavljanje depoa - malih, kaotičnih, neobičnih i sasvim drukčijih biblioteka.

Za to je potrebno stalno mjesto stanovanja? Zašto ne uspostaviti spremište, po metodi glodavaca - tu i tamo?, kako bi se nakon neke mjesne katastrofe još uvijek moglo posegnuti za spasonosnim ostatkom? Pritom bi moglo biti dovoljno jednostavno znati adresu neke knjižnice, neko mjesto na kojemu možemo zauzeti mjesto za stolom, upaliti svjetlo kad se počne smračivati i premjestiti se na bilo koje, rečenicama, slovima, riječima dostižno mjesto univerzuma. Tom mogućnošću raspolaže čak i čitatelj bez stalnog prebivališta.

Ah, mislite *moje* stalno mjesto stanovanja?

Još uvijek West Cork, Irska. Irska je osobito mjesto za nekoga tko živi za to da bi pripovijedao priče, bavio se pričama. Malo je zemalja koje su tako pregledne i pritom raspolažu s toliko osamljenih, nenastanjenih mjesta, s toliko divljine, tako blizu ostatku naseljenog svijeta. U Irskoj je teško pronaći nekoga tko zbog velikih iseljeničkih valova nakon masovnih katastrofa izazvanih glađu, koje su ponajprije na zapadu, na Atlantskoj obali od Corcka do Donegala, poharale čitave predjele, ostavljajući za sobom opustošena, urušena naselja, ne bi negdje u Americi, Kanadi, Australiji, Novom Zelandu - imao nekog rođaka ili prijatelja. Zbog toga čak ni stanovnik najudaljenijeg zaseoka, u dubokim tresetištima Kerryja, Galwaya ili Connemare neće tako lako podleći, u unutrašnjosti često do savršenstva njegovanom, prividu kako živi u središtu svijeta. Takvomu je dovoljno baciti pogled na razglednicu na zidu kuhinje, ili staklenim vratašcima ormara za suđe, koju mu je, primjerice, poslao bratić s američke Istočne obale, kako bi postao svjestan činjenice da svijet ne završava na kraju njegova mjesta ili dolje na obali, nego da ondje tek počinje.

Proteklih sam godina proputovao sve grofovije Republike Irske i Sjeverne Irske te sam pritom, kao i na svim putovanjima, mnogo pješačio i slušao priče iz Burme, ili s Novog Zelanda, Australije i iz čikaških klaonica u kojima su doseljeni Irci morali raditi u uvjetima gorim od onih u kojima su radili oslobođeni robovi. Prikupljao sam te priče u pokrajinama Kerry i Cork, pa u brdima poluotoka Beara i, naravno, u Macgillycuddy Reeksu - gdje se uzdižu najveći vrhunci otoka, a najviši, jedva nešto viši od tisuću metara, seže do niskih oblaka. No, kao i na početku svake priče, pa i priče o evoluciji, i ondje se na svaki metar kreće s početka svih visina, s nadmorske visine. A za prosječnog planinara tisuću je metara za početak sasvim dovoljno, ne čini li Vam se?

Tko želi više, ili se želi iscrpiti i ovdje, može ići gorskim lancima. Tko se u nekom zaljevu na irskoj obali uspne samo nekoliko metara, ionako će se uskoro naći s onu stranu rasta drveća - u gotovo alpskom krajoliku. Ta istodobna blizina mora i planina za nekoga je poput mene, tko rado pješaci, pritom ne izbjegavajući vertikale, ne odričući se linije vode, osnovne linije svih krajolika - idealna okolina.

Ah, o *tome* ste zapravo pitali. Pejzažno Vam postaje previše romantično? Želite znati nešto o poreznim olakšicama koje se umjetnicima priznaju u Irskoj? Zašto to odmah ne kažete? Takve olakšice ovdje zaista postoje. Ali oduševljavanje irskim povlasticama za umjetnike, ponajprije za pisce, ponekad je zbunjujuće, tim prije što to odmah asocira na srodnost s reklamama oblijepljenim automobilističkim asovima, udaračima lopta, stanovnicima Monaka ili prekomorskih poreznih oaza. Ovdje nije riječ o stvaranju imetka - a i čime? - već o tome može li neki pisac, može li on nastaviti rad vlastitim snagama, ne pišući neprestano pisma kojima nešto prosi - samo da bi dobio radnu stipendiju ili drugu, treću, četvrtu nagradu za nadarene umjetnike, ili neku drugu milostinju.

Pisac spor poput mene koji će, bude li sreće, nakon šest ili sedam godina objaviti roman, u ostatku Europe plaća veće poreze od bilo kojega drugog građanina, da, da, veće poreze čak i od burzovnih špekulanata i ratnih profitera jer on honorar, primljen za sve te godine pisanja, ne može podijeliti na godine stvarnog rada, već ih mora prijaviti u jednoj jedinoj radnoj godini i za to mora platiti, a ne može se pozivati na to da je, ne samo godinama bio bez prihoda nego će i opet godinama morati ostati bez prihoda... Načelo ravnopravnosti, kako da ne! Ali okanimo se računanja.

Jednostavno je riječ o tome kakvu sliku neka zemlja ima sama o sebi, je li joj kultura važnija od sustava uštogljenih ili preživačkih institucija, od opernih kuća, kazališta, muzeja - ili vrijedi rezultat stvaralačkih napora, dakle, je li neko društvo spremno davati goleme svote za reproducirajuće tvornice i sustave upravljanja kulturom, ili će podupirati ljude i uzimati u obzir posebne uvjete njihova rada, naime, podupirati osoblje koje sve te operne, glumačke, umjetničke i festivalske kuće opskrbljuje njihovim partiturama, manuskriptima ili slikama.

Naravno, nijednoj se zemlji ne može propisivati gdje će tražiti svoje reprezentante i artiste - na pozornicama, u knjižnicama, koncertnim dvoranama, ili na skijaškim stazama, trkalištima ili teniskim i nogometnim igralištima. Austrijancima su, samo jedan primjer, dragi i važni skijaši, pa se stoga skijašima ondje priznaju porezne olakšice - i dobro je da je tako. Toj zemlji skijaši odlično pristaju.

Kako? Mozart? Musil? Okanite me se s Mozartom i Musilom, jednoga su Austrijanci pretvorili u punjenu čokoladnu kuglicu, drugoga u stručak pera na šeširu, ne, u zabludi ste, ni Mozart ni Musil nisu svjedoci, ili čak predstavnici austrijske kulture. Vjerujte mi - skijaši, skijaši su ondje pravi heroji. Napokon, ondje se zbog njih, i uz opće odobravanje, grade vučnice i žičare sve do područja leda, i pustoše se gorski lanci kako bi se gore dopremilo i korpulentnije spustaše, odakle će oni, u veličanstvenim lukovima, zaprašiti prema dolini. Zašto ne? Ma kako na nekim slikama pejzažno veličanstveno bilo to planinsko područje srednje Europe, i ma kako dragi bili mnogi ljudi koji ondje žive, *toliko* znamenito to područje ipak nije da bi bile važne hoćemo li se ondje diviti atomskim fizičarima, kompozitorima, dizačima utega, Blaženoj djevici Mariji ili skijašima, haj'te, molim Vas.

Ali ja, kao sin Gornje Austrije i u planine i morske obale zaljubljeni turist, kazat ću, naravno i ovo: Ja i ostali, koji ne skijamo osobito dobro i brzo, već smo sposobni tek vrlo polako pisati, nama je mnogo bolje za svoj rad potražiti krajeve svijeta u kojima ćemo bez manje smetnja, odnosno, duže moći pisati svoje putopise, dnevnike, priče. Jer, za sporog pripovjedača novac je zanimljiv samo kao vrijeme, vrijeme koje mu ostaje za rad na njegovim pričama. A to vrijeme u Irskoj traje duže nego negdje drugdje. Možda Irci vjeruju da je dobar glas takozvane *kulturne nacije*, koji se stječe uz pomoć živih umjetnika, dojmljiviji od sjaja koji proizlazi iz orkestra s tri svjetske turneje za sobom, ili osamdeset i treće inscenacije nibelunške komedije.

Usput rečeno, dobar dojam koji nastaje mnogostrukim spominjanjem Irske u katalozima, programima, tekstovima na preklopima zaštitnih ovitaka knjiga - vjerojatno je bitno jeftiniji od reklamnih kampanja, festivala i oglasa kojima druge kulturne nacije pokušavaju istaknuti svoju kultiviranost. I ne zaboravite: Irci se dobro sjećaju da su književnici poput Becketta i Joycea napustili zemlju i nikad se nisu vratili, pa možda ubuduće žele malo smanjiti vjerojatnost takvih gubitaka. Naklonost i poštovanje koji se književnicima u Irskoj iskazuju čak i za stolom za stalne goste - koji ovdje, uostalom, uglavnom i nije stol, nego šank - uistinu su neobični. *One for sorrow, two for joy* - naziv je dječje brojalice koja

treba odgonetnuti broj svraka, *magpiesa*, koje ovdje na livadama i uzduž cesta grakću same, u parovima, ili cijelim obiteljima:

One for sorrow

Two for joy

Three for a girl

Four for a boy

Five for silver

Six for gold

But seven for a story

Which was never told

Čak i putnička sjedala u zrakoplovima Aer Lingusa, nacionalnog prijevoznika, imaju utkane poteze pera slavnih pjesnika te zemlje, a ribarice se krste imenima iz djela Yeatsa i Syngea. Naravno, neki bi misionar - koji se ne plaši ni lonca za kuhanje, ni stupa za mučenje - mogao pokušati, u znaku umjetnosti, malo oplemeniti predodžbe drugih koje oni imaju sami o sebi, društava oduševljenih dizačima utega, žderačima okruglica. Ali čemu?

Umjesto da gubim vrijeme u bezizglednim okapanjima, svojoj austrijskoj brdskoj i šumskoj domovini s najvećim sam kamatama otplatio sva, od države mi iskazana, dobročinstva - kao što su studij, asfaltiranje cesta i zdravstvena skrb, ali i velikodušno odobrenje da osam mjeseci života provedem na civilnom služenju vojnog roka, ili da oca, u najtežim trenucima njegova života, smijem posjećivati u istražnom zatvoru: dakako, otplatio sam! - naime, velikim dijelom tantijema svojega najuspješnijeg romana i u obliku impozantnog poreza - te sam se preselio u mirnu kućicu na obali Atlantika, na jugozapadu Irske, kako bih ondje polako, vrlo polako nastavio pisati.

S prozora, uz koji se nalazi moj pisači stol, preko škotskih pinjeva i cordyline-palma vidim Atlantik, nenaseljene stjenovite otoke, morem oplakivane High i Low otoke i iza njih vodeni horizont - u zimskim mjesecima često nazubljen od golemih valova. Kada krune ono malo drveća, koje ne pripada zimzelenom, ogole, kroz crno granje vidim čak bršljanom obrasle ruševine crkve na obali. Ondje se nalazi i castlehavensko groblje do kojega su se ponekad lijesovi dopremali čamcima na vesla preko zaljeva, a zatim su ih nosili preko sive trake

valovima izgladjenog šljunka. Ovdje je smio biti pokopan samo onaj tko je u tom zaljevu i živio. Zanimarimo li sjetu, uvijek povezanu s podsjećanjem na takve rastanke, ne čini mi se baš zastrašujućom pomisao (barem za dugih ljetnih večeri, dok golemi listovi *Gunnere manicata* na ruševnim zidinama groblja, listovi veliki poput plahte!, svjetlost s obale nose prema moru, polako je, gotovo neprimjetno spajajući sa zapadajućim sumrakom) da ću ovdje jednoga dana, pod nekim nakrivljenim nadgrobniim kamenom, u toj divljini i prije konačnog nestajanja svih ostataka, još pronaći malo mjesta za odmor, pa bilo to i u obliku lopate pune pepela u nekoj umi. Povrh mojega praha poput pera lagan natpis: OTIŠAO JE, ili, po mjesnom običaju, jednostavno: DEPARTED THIS LIFE. Najljepši *nadgrobni natpis*, visoko gore na zapadu, pod obroncima Ben Bulbena, već je zauvijek zauzet:

*CAST A COLD EYE
ON LIFE
ON DEATH
HORSEMAN PASS BY*

Kažete neka ne budem sentimentaln? Imao sam sreću, kažete, golemu sreću, a osim toga, još sam na životu!

Zar to poričem? Samo me ne tapšajte po ramenu. Ne dirajte me! Što ovdje znači sentimentaln? Svatko tko se bavi pripovijedanjem, ili pukim čitanjem priča, neizbježno će naići na kraj. Priča koja ne želi ni čuti o svojem kraju - ne zaslužuje to ime, ostaje začarana dimenzijama trenutka i stoga ukočena, stjerana u sekundu. Kretnja nastaje tek time što u mislima imamo kraj, što ga možemo ispričati - i bez apokaliptičkog patosa.

Zar nije i takozvani *happy-end* isto tako stvaran kao istina, razumljiv prekid pripovijetke koju pitanja poput: *kako i potom, što će se dogoditi, a potom, što je zatim bilo?* tjeraju sve dalje i dalje? No, hajde, recite mi: što se čuje nakon svadbenih zvona?, što se zbiva nakon zrnjem riže zasutog odlaska na medeni mjesec?, što sljedećeg dana?, sljedeće godine?, kako sretnici izgledaju nakon deset, dvadeset godina?, kako njihove, s vremenom ustajale, spavaće odaje?, kako njihove bolesničke sobe, njihove samrtne

postelje? I koja će kiša, ili poplava, ili pijani vozač gusjeničara njihov grobni humak, na kraju, sravniti sa zemljom? Ili, odakle puše vjetar?, koji će pepeo iz urne, razasut preko palube broda, ponovno donijeti na ožalošćeno društvo, s istoka, s jugozapada? I, hajde, ispričajte!, kako je glasilo ime nasljednika koji je na terenu, na kojemu se na moru nekad nalazilo već odavno zaboravljeno groblje, izgradio spremište za čamce, iako mu je cijeloga života nedostajao novac za čamac?

Varam se, ili je to sada Vaše lice koje se pomalo izdužilo? Samo, ne budite sentimentalni! Priznajem: imao sam sreće. Jedan ili drugi, istina, tri nasmrt dosadna romana koja sam dosada napisao, uvijek su iznova prevođena, prepričavana tako reći, kao u nekoj verziji babilonskog čuda, sve dok iz jedne, dvije, tri knjige nije nastala cijela biblioteka koja mi je ponajprije omogućila luksuz sporosti, omogućila mi da odem i oprostim se, kako bih jednostavno promatrao ono što se moglo vidjeti putem, ili s prozora bilo koje sobe u Irskoj, ili bilo gdje drugdje.

Nakon što mi je tako postalo moguće da jednostavno nestanem i započnem polunomadski život, počele su - već zbog narasle udaljenosti - logično je, nestajati utvrde i prebivališta u kojima sam još do maločas bio gost, hvaljeni, prekoravani, slavljani, a povremeno, kao što ste i sami otkrili, psovan i ponekad tek trpljen gost.

Naravno, i rute koje su se mogle svladati pješice, ili pak samo brodovima ili zrakoplovima, nisu uvijek bile jednostavne, ali u načelu samo perspektivne nedoglednice jednoga života koji je još prije, mnogo prije i u potpuno drugim okolnostima, bio pomalo nemiran - no, ta nestalnost bila je tek izraz kretanja kojim sam, poput bilo koga drugoga iz moje okoline, morao trčati za sredstvima za preživljavanjem, za novcem.

Poput većine mojih prijatelja i suvremenika, i ja sam prva iskustva u tom lovu doživio s onu stranu pisaćih stolova - radom u polju, na tekućoj vrpici, na pomoćnim poslovima u građevnim jamama i radionicama, poslovima dostižnim za čovjeka sa sela koji se u ljetnim i zimskim tjednima, kada nema predavanja, htio iskupiti za ostatak godine, kako bi mogao provesti mjesec na sveučilištu da bi

ondje, ili u nekom relativno mračnom, loše grijanom konačištu, bez tuša i tople vode - pisao.

U to sam doba, uostalom, prilično zavidio na samouvjerenom ponosu očigledno već u udobniji život prebjeglim, sretnim izbjeglicama, koji su u biografskim izvadcima, u katalogima ili na ovitcima knjiga, nabrajali ličinke svojih odbačenih zanimanja: drvosječe, umjetnici koji slikaju na pločniku, pomorci, pomorci! - naravno, bili su pomorci, rudari, barmeni, metalci, perači mrtvaca i tako dalje, sve dok im nije uspio skok u umjetnost i literaturu, ili čak na filmske kulise. Surov je bio život koji su dotada vodili - tako da bi se, barem u osvrtu na njega, moralo pokazati kako je i postojanje nekog umjetnika kad-tad imalo neke veze sa stvarnim životom, sa životom većine, s mojim životom.

Nasuprot tomu, kada bih za ljetnih večeri iza prijatelja - obdarenog barem motociklom - sjedio na suvozačkom sjedalu na putu u noćnu smjenu, u tvornicu papira, smještenu deset kilometara uzvodno uz rijeku, promatrajući nad sobom rubovima šume obrubljeno zvjezdano nebo kako klizi prema gostinjskom vrtu iz kojega smo uzdišući, a ponekad i psujući, upravo krenuli, ništa mi se nije činilo nestvarnijim i poželjnijim, a istodobno i nedostižnijim, od pomisli da bih ikada mogao živjeti od *pisanja*, luckaste proze i onih bespomoćnih pjesama koje sam zapisivao na takozvanim listićima za škrabanje, mjesečno mi dodijeljenim u tvornici papira.

No, kada sam, u sve većim spiralama, krenuo za prigodnim poslovima, napamet učeći planove europskih gradova kao vođa puta, dostavljajući kao povremeni vozač limuzine u Siriju i kada sam napokon, kao previše slobodan, drugim riječima neplaćen, dopisnik s ovih ili onih putovanja, počeo pisati, smišljati, izmišljati priče, ponekad sam imao osjećaj da sam „spao s konja na magarca”. Noći za pisaćim stolom, dani za pisaćim stolom, na kraju baš nikakvog honorara, a časopis u stečaju... U godinama rada na prvom romanu čiji je naslov, tipično, trebao biti *Strahote leda i tame*, povremeno sam čak telefonirao odjelima kadrovske službe poduzeća za proizvodnju i distribuciju električne energije u kojemu sam prošlog ljeta, s krampom i lopatom, iskapao rupe za temelje stupova dalekovoda. Bili su to panični telefonski razgovori - kako bih sačuvao

izlaz i odstupnicu od pisanja od kojega nema kruha u usporedbi s nekim manualnim radom. Svjedoci? Da, za to ima svjedoka.

Kao netko tko je različite načine putovanja - kopnom, zrakom, vodom ili pješice - boravak i puki odmor od putovanja pretvorio u načine svojega življenja, poznajem mučne oblike kretanja - bijega, emigracije, izmicanja - srećom, samo u najblažim, bezazlenim verzijama. Priznajem: nije rijetkost da bježim. Ali odlazak ne ostavlja samo nešto za sobom, nego stvara nove načine promatranja, kutove gledanja, ponekad nove probleme jer, ma kamo netko išao ili bježao, ma kamo stigao, kao putnik na proputovanju ili zauvijek, ono što ga očekuje nije vakuum, već je to uvijek nešto. I s kretanjem na put često je povezano veliko olakšanje - sve što se upravo činilo tako teškim i važnim, tako opterećenim, pa i vlastiti posao, ostaje za nama, smanjuje se, gubi na težini i veličini. Tko iz zrakoplova siđe u Bombay, u Lhasi, ili Pnom Penhu, osjetit će, namirisati da je nešto ostavio iza sebe, ne najvažnije stvari u svojem životu, ali mnogo toga što nešto znači samo i samo! ondje odakle dolazi - iz fantastičnih predjela u kojima se čak i titani pretvaraju u patuljke i mogu postati nevidljivima.

Smiješan bi bio svaki pokušaj da na nekom od snijegom prekrivenih prijevoja u Sečuanu, na nekom Tkoznagdje drugom ovoga svijeta, uz aplauz zauzmemo mjesto na nekoj pozornici ili podiju i inzistiramo na tome da primimo važnu nagradu ili o vrpcu ovješeni orden. Koji je to samo otrežnjujući, s druge strane i euforičan doživljaj - odreći se svega što čovjeka uzdiže i štiti, a da možda ipak, u bilo kakvog planiranja lišenim, ponekad i sretnim okolnostima, čak i u padu osjetimo da nas ljudi mogu dočekati, zagrliti, držati ne samo u dobro poznatom okružju nego i ondje gdje se, prije kretanja na put, činilo da leži samo nešto prijeteće, tuđe, nepoznato.

Vi smatrate da je sve to pitanje novca?

Kao što rekoh - svoja prva putovanja na Bliski istok poduzimao sam kao povremeni vozač, limuzine bogataša ostavljao sam na pustinjским, bodljikavom žicom, električnim ogradama i naoružanim čuvarima štićenim parkiralištima, a zatim bih u Damasku jeftine povratne avionske karte, koje su unaprijed rezervirali moji nalogodavci, još jeftinije prodavao te bih se autostopom, ili poput

zalutalog hodočasnika, u srednju Europu vraćao i pješice. I na sljedećim putovanjima, kao izvjestitelj, za napredovanje sam se služio samo vlastitom radnom snagom. Tako barem nikada nisam došao u napast da bilo koji od svojih putova pobrkam s putovanjem iz snova. Sigurno, na putovanjima najčešće sanjam intenzivnije i dramatičnije nego u bilo kojoj zaštićenoj okolini, no bolje nego bilo gdje drugdje svjestan sam granice između sna i stvarnosti i pritom, iako nevoljko, proučavam tehnike rastanka. Jer, naravno, rastanak od dragih ljudi, ili tek od domaćina, izaziva sjetu, a ipak je to prvo što netko na putu mora naučiti. Tko ne zna kako se boriti s rastankom nikada ništa neće prevladati, nikada neće pronaći put i nikamo neće stići.

Što nosim sa sobom?, što donosim s tog i drugih putovanja i nosim svuda sa sobom? Možda određenu dozu imuniteta protiv vjerovanja u hijerarhiju kultura i naroda, pa i određenu dozu imuniteta protiv ideologija i svih vrsta dogma, iskustvo da ono što jest ne može ostati i da je ponajprije važno shvatiti u kojim se okolnostima i prema kojim, neprestano promjenjivim, zakonima odvijaju promjene.

U najpovoljnijem slučaju, do sretnog povratka za pisaci stol treba sačuvati i svijest o tome koliko se dramatično sami mijenjamo, prevladamo li tromost i beznadnost i iz svoje samouvjerenosti krenemo onamo gdje je mnogo toga drukčije i novo, gdje nas više ne razumiju i gdje ništa ne razumijemo, nego se ponajprije krećemo samo kao stranci među strancima. I to ne samo u najvećoj daljini, u brdima Japana, ili na Sumatri, istočnom Tibetu, ili Amazoni - nego već i u bliskim, iako ne bez daljnjega pristupačnim visoravnima zapadnih Alpa, ili nekoj selendri Panonske nizine - nijema bena, koja se ni na jednu dosjetku ne može smijati s ostalima, ništa ne može pričati i koja za otkrivanje mjesta svojih boravaka nema drugih pomoćnih sredstava osim svojega pamćenja, očiju i ušiju.

Mnogo pješačim? Da, mnogo pješačim. Hodanje je kretanje koji mi ponajviše odgovara. Pritom nisam nikakav otkrivač, a osobito ne osvajač. Izmjereno je i kartografirano gotovo sve, ali uglavnom je još uvijek nepoznato što se otkriva čovjeku kada sam prolazi golemim, neodoljivim krajolikom. Nije mi poznat ni jedan način kretanja - hodanja koji bi bio prikladniji za razmišljanje, govorenje i, napokon, i

za pisanje. Jer, pješačenju pripada i sporo, postupno mijenjanje perspektive, zastajkivanje i promatranje. Tek se u tome može roditi nešto poput višeslojne slike svijeta, materijal za priče, pripovijetke. Pramac, crvena nit koja vodi kroz izmjenu brzina i perspektiva neke pripovijetke uvijek se pojavljuje kao ruta nekog pješaka.

Kako bih stigao do udaljenih mjesta, koja sam poslije dijelom i opisao, često su, naravno, bili potrebni katapult, zrakoplovi - Twin Otter⁷ nepalskih ili novozelandskih prijevoznika..., lebdjelice za Makao... - pješak je sve prije nego dosljedan, povremeno se daje odbaciti s jednog mjesta na drugo i ponovno se duboko u Tkoznagdje oslanja na vlastitu tjelesnu snagu, a tek na nekom arhipelagu u južnom Pacifiku, u nekoj planinskoj dolini Himalaje zapada u svoj dobro poznati hod. Uzima svoju naprtnjaču. Kreće. Pripovijeda.

Kako? Pročitajte to, molim Vas, još jednom... Da, točno. Vaš je citat korektan: *Josef Mazzini često je putovao sam i najviše pješice. U pješačenju mu svijet nije postajao manjim, nego sve većim, toliko velikim da je u njemu na kraju nestao.* Prva rečenica *Strahota leda i tame*. Naravno, to mjesto znam napamet, do kraja stranice, još uvijek. Želite provjeriti? Napamet Vam mogu citirati desetke stranica iz svojih knjiga. Nikakvo čudo - uz način rada koji me, što je idiotski, prisiljava da neprestano ponavljam neku rečenicu, neki odlomak, tako dugo dok ne poprimi svoj konačan oblik, kako bi napokon pala u zaborav - ako mi se dotada, pukom količinom različitih verzija, nije usjekla u pamćenje.

Rodbinske veze između Mazzinija i mene?

Pješačenje, dobro..., ali Josef Mazzini je lik! u mojem romanu, a naše zajedničke osobine iscrpljuju se u pješačenju. Ostatak njegova života tako je izmišljen kao i njegovo putovanje u nestanak, njegov put na ledene sante dalekog Arktika. Otoke Zemlje Franje Josipa, čiju se povijest otkrivanja među ostalim, u tom romanu opisuje, prvi put sam ugledao s palube ruskog ledolomca ljeti 2003., tek poslije više od dvadeset godina nakon posljednje napisane rečenice *Strahota*.

Toga sam ljeta zajedno...

Kako?

Točno... zajedno sa svojim prijateljem Reinholdom Messnerom, spustio sam se brodskim ljestvama, a zatim sam preko santa leda odšetao na obale tih otoka i odande, tako reći, u srce priče ispričane prije više desetljeća - visoravni, prijevoj bez snijega na kojemu fosilni ostaci drveta podsjećaju na to da je ta, još uvijek ledom zaštićena, zemlja jednom bila suptropski vrt, možda onaj raj o kojemu su njegovi otkrivači sanjali..., sve je bilo kao u mojoj pripovijesti, tako prisno, a ipak neopisivo drukčije. Neobičan je to osjećaj - iz jedne izmišljotine, priče prijeći u stvarnost - a ne obratno. Osjećaj je to koji me spopao i kada sam u izlogu trgovca oružjem, kao kolekcionarski primjerak, otkrio snajpersku pušku *Enfield* koju još nikada nisam držao u rukama, ali sam njezin mehanizam opisao u svojem romanu *Morbus Kitahara*, ubojito oružje kojim Lily, *Brazilijanka*, protagonistica te priče, svoje žrtve dovlači na nišan i ubija ih sa stotine metara udaljenosti...

Povremeno sam uistinu imao osjećaj kao da mi iz vlastitih priča ususret padaju stvari, poput još krvavog fazana, šipka ili ustrijeljenog zeca iz neke flamanske mrtve prirode... Koji je to doživljaj bio kada je, primjerice, u Rumunjskoj diktatora Ceau^eescua bio zabranjen prijevod mogega romana *Posljednji svijet* u kojemu se, usput, spominje sudbina na Crno more prognanog, nesretnog pjesnika Ovidija. Cenzura je bila uvjerena kako je u rimskom caru Augustu prepoznala svemoćnog (a ipak, od streljačkog voda opet na zemlju spuštenog) *Velikog Conducatora Ceau^eescua* - u određenom smislu, uostalom, s pravom.

Dakako, *Posljednji svijet* nije bio povijesna, a osobito ne postmoderna knjiga - ni o rimskom pjesniku, ni o nekom određenom društvu - no u mnogim preobrazbama sadržavao je i verziju prastare priče o umjetnosti i moći. Ondje je, među ostalim, usputno opisana, slijepa u totalitarnim sustavima, primjerice poltronska podanička poslušnost koja je u stanju nemarnu kretnju rukom pospanog imperatora protumačiti kao smrtnu kaznu, ili protjerivanje u izgnanstvo... Barbarstvo, okrutnost, bestijalnost ne bjesne samo prostorijama za mučenje, ili na bojištima, nego ponajprije u međuprostorima nasilja, za pisaćim stolovima, u kancelarijama i uredima u kojima se stvarna i pretpostavljena volja gospodara

tumači, zapisuje, pretvara u odredbe i paragrafe i sve legalne pretpostavke za masakr...

Ma koliko nevažan i smiješan bio slučaj rumunjske cenzure, tada sam osjetio gotovo djetinjasto zadovoljstvo što je barem neki cenzor, telefonima, teleprinterima i mnogim, puno neupadljivijim, anakronizmima opremljenoj antici mojega Ovidija prepoznao sadašnjost, vlastito vrijeme. Jer, u tom *Posljednjem svijetu* cilj *nije!* bio tek poigravanje anakronizmima u smislu prilično sumorne postmoderne samovolje, već preko mreže vremenskih prijelomnica - izazivanje nedoba, svedoba, narativnog, ne povijesnog prostora - da bi se tek iz njega, sa svim sredstvima koja služe jasnoći i uvjerljivosti, razvila priča.

Sadašnjost? Prema vlastitu mišljenju, nikada nisam opisivao ništa drugo osim sadašnjosti, čak i kada je, kao u *Posljednjem svijetu*, riječ bila o prognanom pjesniku antike, ili u jednom drugom romanu - *Morbus Kitahara* - o opustošenoj, na sjećanje i pokoru osuđenoj selendri, u poratnoj Europi, koja kao takva nikad nije ni postojala. Ali kada, kao neka vrsta polunomada, živite i radite na različitim mjestima, postavlja se pitanje: Koje je sada aktualno političko zbivanje? - iz vrlo različitih perspektiva. Koje zbivanje? Ovo *ovdje*? Ono *ondje*? Zbivanje u West Corku? U Salzkammergut? Na laoskoj obali Mekonga? U Pernambucu, Brazilu?

Sadašnjost... U vrijeme, zasada, posljednjeg rata u Afganistanu, više me je, primjerice, zaokupila dramatična inscenacija u Irskoj - posvećena ustrajno neprolazećoj prošlosti, od svih tih istovjetnih ratnih izvješća i izvješća iz svijeta, oblijepljenih uvijek istim, od vojnih služba za odnose s javnošću cenzuriranim slikama. Tada je u Dublinu još jednom pokopano deset boraca IRA-e, smaknutih prije više od osamdeset godina. Ekshumirani su u dvorištu *Mountjoy Jaila*, položeni u nove lijesove i u golemoj žalobnoj povorci, uz sudjelovanje predsjednice države i premijera, proneseni Dublinom i ponovno pokopani u počasne grobove. Naravno, i irske su novine tih dana bile pune rata o Afganistanu, ali na svim, na svim! naslovnicama kočili su se irskom trobojnicom prekriveni lijesovi.

Ne, ne slažem se. Taj i drugi lokalni događaji ne odvođe od takozvanih *svjetskih zbivanja*, nego u određenim okolnostima

izazivaju važnija pitanja o tim događajima - pitanja o pamćenju, krivnji, sjećanju. Još i sada čujem aplauz koji se prolomio kada je tih deset lijesova prošlo kroz vrata Mountjoya, pod transparentima s natpisom *Free at last*, i još jednom aplauz kada je pogrebna povorka prolazila pokraj *General Post Officea* koji se u međuvremenu pretvorio u legendarnu bojišnicu irskog rata za neovisnost - silan aplauz.

U siječnju godine 2000., kad je alfabetizirani dio svjetske javnosti iznimno svrnuo pogled na moju domovinu Austriju, njezinu strašnu nedavnu prošlost i dvojbenu sadašnjost, registrirali su čak i neku novu vladajuću koaliciju u Beču, ja sam bio u sjevernoj Indiji, u pustinji Thar. U okolici Phalodija, grada u Rajastanu, u danima mojega dolaska islamski su - korektno to valjda glasi islamistički - fanatici sjekirama sasjekli i ubili mjesnog hinduističkog političara zbog toga što je, iz religioznih razloga, htio blokirati prijevoz stoke za klanje, vlaka punog goveda namijenjenih Bombayu. Govedo je iz bestijalne, bezbožne divljine, pratilo čovjeka na njegovu putu u svijet uspravnoga hoda i stoga je posvećeno... Vojska i policija pripremali su mjere protiv očekivanog pogroma.

Nekoliko dana poslije, u nekom hotelu u Jaisalmeru, jedan prijatelj iz Irske telefonski mi je rekao da su zapeli mirovni pregovori između IRA-e i isto tako tvrdoglavih ulsterskih unionista i da se on pribojava kako će se popis tisuća žrtava irskog građanskog rata još više produžiti. Ah da, a zatim su se u *Times of India* mogle pročitati i vijesti iz Austrije.

Kada iz Corca, preko Amsterdama ili Londona, putujem u Beč, pa mi u posljednjem zrakoplovu te štafete ponude austrijske novine u kojima na naslovnica piše o neukusnim šalama jednog zemaljskog poglavara iz austrijske provincije, tada ih, i ne otvarajući ih, odmah odlažem. Takvi udarni naslovi ističu grotesknu neotesanost koja me, toliko dugo dok su mi u glavi još i drugi glasovi ili samo šumovi, ne zanima pretjerano.

Tko se bavi svim mogućim svakako može doći do spoznaje da još dugo nije sve prebrođeno - niti glede užasa, niti glede strahota - ali, niti glede oslobađajućega. Bojim se da i nadalje ne postoji društvo imuno na barbarstvo. Naravno, na putu se i na to nailazi.

Pustolovan život?

Ja? Pustolov? Imate romantične predodžbe. Ja sam turist. Čak i Roald Amundsen, za kojega bi ova Vaša kategorija vjerojatno bila prikladnija, „pustolovinu” je opisao kao „neželjen prekid ozbiljnoga rada”, kao „nesretan dokaz da nitko ne može u obzir uzeti sve mogućnosti...”. Pustolovno u putovanjima uvijek sam prihvaćao kao nužno zlo, kako bih ostvario određeni cilj do kojega mi je iz različitih razloga bilo stalo. Zazivanje takozvane *euforije*, koja se navodno javlja pri skoku u bilo kakvu dubinu, ili na po život opasnom putu, preko strmih litica, snijega, ili pješčanih pustinja, uvijek mi se činilo više izrazom dosadnog života.

Ne, i ovdje ste u zabludi: moj prijatelj Messner, planinar, čovjek osamtisućnjaka, nomad, putnik po polu, pisac, izaberite neko ime - njemu su ta imena sigurno manje važna nego Vama, moj prijatelj o tome ne razmišlja drukčije. Naravno - zabačenost, teška dostižnost, ekspanziranost raznih unutarnjih i vanjskih ciljeva putovanja, katkada vodi i preko linije osamtisućnjaka, ili preko visokog stupnja geografske širine, svakako kroz mnoge nepoznanice, ali puki stupnjevi težine niti su razlog polaska, niti cilj, dapače, meni život ne može biti dovoljno komotan. Uostalom, zahvaljujući Messneru, upoznao sam ne samo putove kroz led ili u visinu nego i nekoliko najudobnijih i najljepše smještenih hotela u kojima sam se ikad odmarao. Naše prijateljstvo samo je u Amundsenovu smislu bilo povezano s pustolovinom. Počelo je s nesporazumom - tako da je on, nakon čitanja mojega prvog romana o *Strahotama leda i tame*, mislio kako ja putujem ledom, možda polom, te me pozvao na ekspediciju južnom stranom Lhotsea.

Ponajprije je trebalo razjasniti da nisam pisao samo o vlastitu iskustvu i svojem životu nego i o životnim pričama, usponima i padovima o kojima sam nekakve spoznaje stekao samo predajom, te sjećanjima i patnjama drugih ljudi. No, iz razjašnjavanja tog nesporazuma zaista su proizašli novi putovi, naime, nastavak moje vlastite priče. Zahvaljujući Messneru, opet mi je mnogo stvari, s kojima sam se zapravo već oprostio, postalo bliže - visoke planine, nenastanjeni, iskonski krajolici, kulise najrazličitijih putovanja kroz vrijeme. Horizont u gorju nekom turistu današnjice ne prikazuje se

drukčije nego nekom neolitskom lovcu. Tek pogled u dubinu vodi ponovno natrag u trenutačno vrijeđeće vrijeme.

S ocem sam često bio u brdima, u *Paklenom* i u *Mrtvom gorju*, labirintskim visoravnima austrijskih vapnenačkih Alpa. A nakon prvog posjeta Messnerovu dvorcu Juval, na mene se ponovno obrušilo gorje, val stijenja, ponora, ali ponajprije sjećanja - a tek zatim, tako reći odostraga, pojavili su se udaljeniji krajevi u koje vjerojatno nikada ne bih otišao sam, ili bez Messnerova ohrabrenja - primjerice, planinske doline zemlje Kham u istočnom Tibetu, zimski Dolpo na zapadu himalajskog gorja, prašume Laosa i Kambodže, pustinja Thar u sjevernoj Indiji, Crveno gorje sjevernog Jemena, ili visoravni Zemlje Franje Josipa, ledene sante dalekog Arktika. Tako sam se počeo približavati slikama o kojima sam nekada samo slušao ili čitao, primjerice rojevima leptira u Tibetu koje stupovi toplog zraka nose u visine u kojima ugibaju, da bi potom, prekriveni injem, u obliku beživotnih, kovitlavih pahuljica sniježili po glečerima.

Naravno, planinarenja s Messnerom i putovanja prirodom ponekad su me dovela na rub mojih snaga, ali niti je ponestajanje daha bilo svrha sama sebi, niti je to bila kazna za bilo kakve bezumne športske ambicije. Sve je to bilo jedino rezultat moje znatiželje, moje žudnje za slikama, pričama, opčinjenosti osvajanjem planinske doline, visoravni ili nekog razrušenog grada do kojega se moglo doprijeti jedino tim putem, vlastitim snagama, u vremenu koje protječe sve sporije, sporije - sve do zastoja i, napokon, što poznaju samo pješaci, kao da se vraća unatrag.

Helikopter?, Kažete? Helikopterima, osobito vojnim helikopterima, moguće je, naravno, stići do bilo kojega mjesta (doduše, samo ispod linije šesttisućnjaka). A ja, niti sam regrut bilo koje vojske, niti me je dosada bilo kada trebalo spašavati, ali točno je, dakako: planinari prijašnjih stoljeća na takve - i danas tek teoretske - mogućnosti spašavanja nisu mogli ni pomišljati. To sigurno stvara razliku u uvjetima, ali nestalome ionako vjerojatno može biti svejedno hoće li spas stići dva dana, dvije godine ili dva stoljeća prekasno. Magično, fascinantno na tim rutama u zabit nije njihova opasnost, već biti sam sa sobom, sa svojim vremenom, s onim što jest, što je bilo ili bi moglo biti.

To Vam zvuči previše dramatično? Hm... I meni to sada zvuči predramatično. Svakako, na tim putovima ne otkrivam samo mnogo novoga nego, ponajprije, mnogo toga otkrivam *ponovno* - slike vlastita življenja koje su ponekad na frapantan način nalik onima u nekom nepalskom, brazilskom ili tibetskom selu. Tada imam osjećaj vraćanja ne samo u zabačeno i strano nego, istodobno, i u neobičnu sigurnost u vlastitu prošlost i na neki sam način toliko prisutan duhom, toliko sam sa sobom, koliko postrance od tih putova možda mogu biti samo još u pisanju.

Kad bih već morao birati, tada bih, naravno, čak i u planinama ili u pustinji i nadalje radije bio pješak i šetač, nego penjač i trkač stepom.

Kad je riječ o uspinjanju na planine ili prelaženju pustinje, spremnost da na sebe dragovoljno preuzmem patnju u mene je premalo razvijena, ali i samoća na velikim visinama ili u užarenim pustinjama više me muči nego što me privlači. Primjerice, pomisao da bih se, poput Messnera, samoinicijativno uspeo na Nanga Parbat, ili svih četrnaest takozvanih osamtisućnjaka, za mene u sebi krije nešto strašno. No, nasuprot tomu, magnetski me privlači pomisao da o takvom putu pričam.

A kako Vi s tim stojite? Morate sve osobno iskusiti? Mi obojica, povremeno zapravo radimo isto - postavljamo pitanja. Tko je dovoljno dugo ispitivao, dovoljno dugo slušao, može pričati o svjetovima u kojima nikada nije bio i u kojima nikada neće biti.

Vlastito iskustvo, naravno, ponekad može olakšati opisivanje određenih detalja. Kada, primjerice, treba ispričati kako se kabina putnika na pol na palubi jedrenjaka, zbog vlastita kondenziranog i ukrućenog zraka, pretvara u ledenu špilju, svakako može biti korisno ako ste bilo kada sami doživjeli kako nakon noći, zimi provedene u šatoru ili u visokim planinama, vlastiti dah u obliku inja sipi na grubo platno. Ali opasnost vlastita iskustva, pa i patnje, može biti upravo u tome da naperi, bol, ali i euforija, zamute pogled na vlastitu priču... Toliko dugo dok je čovjek možda još zaokupljen, možda šokiran upravo proživljenim pogibeljima ili patnjama, ili je još opčinjen srećom, on može sasvim lijepo - iako možda pomalo bez daha - izvješćivati, ali teško će *pripovijedati*.

Pustinja?, nenastanjeni krajolici?, čak i apokalipsa kao moja tema? Ah, koješta, nisam zaluden scenarijima propasti. Jednostavno me zanimala misao kako bi svijet mogao izgledati bez ljudi, no nikada puki, čudnovati mir bez ljudi u kojemu je sve prošlo i prebrođeno. Ali, svijet bez ljudi potpuno odgovara stanju koje je na planetu vladalo najduže i koje će, mjereno astronomskim mjerilima, opet određivati baš sve što još dolazi. Pritom pogled u daleku prošlost pruža sasvim slične slike kao i onaj u budućnost - više nema žive duše.

Svijet bez ljudi nije noćna mora, već normalno stanje u univerzumu, a čak i geološki vrlo realistična, samo povremeno paklena perspektiva. Odluči li neki pripovjedač civilizacijskom i kulturno-povijesnom procesu svijeta pridodati, primjerice, prirodno-znanstveni aspekt, spoznat će naglu promjenu brzine. Razvoj u *povijesnom* prostoru najednom se čini bjesomučno brzim, letećim!, mjereno s, primjerice, tempom geoloških, ili čak astronomskih procesa. Pripovijedanje se povremeno također može pretvoriti u pokušaj uspoređivanja tih brzina u njihovoj silnoj diferenciranosti. To ne znači da se povijesna mjerila, uz ukazivanje na matematičku, fizičku ili metafizičku beskonačnost, proglašavaju beznačajnima, dapače - sudbina i život pojedinca nigdje se ne čine tako dragocjenima kao u praznom prostoru.

Često sam se čudio što se pogled u prehistorijske, ili dalje, u još šire prostore, kod prosvijetljenih prijatelja književnosti, zainteresiranih za humanizam i socijalnu povijest, ponekad prekorava kao sanjarsko, naivno odvratanje od svijeta. Nikada nisam shvaćao kako je moguće *jednostavno* previdjeti očigledno rađanje i umiranje zvijezda, blijede mrlje milijunima svjetlosnih godina udaljenih galaksija i ostale, svjetlosno intenzivnije, poruke koje u našim noćnim gradovima možemo razaznati dalekozorom, a ponekad već i golim okom. Ne bih mogao podnijeti da neprestano stojim leđima okrenut golemom prozoru s pogledom na dramatičnu ili prekrasnu prirodu. Pogled u prostor ne predstavlja odvratanje od povijesnih, političkih ili još površnijih pitanja, nego je to samo traženje konteksta za sva ta pitanja. Naravno, dimenzije s kojima se promatrač - u Irskoj, u Mrtvom gorju ili pod nekim drugim, svjetlosno manje zagađenim nebom južne hemisfere - suočava, ponekad su zastrašujuće, ali, napokon, te dimenzije neće nestati ako im okrenem

leđa, ili zabijem glavu u jastuk, ili spise poslovnih ili političkih pothvata.

Kada bih morao odlučiti kojeg bih se instrumenta najmanje volio odreći, teleskopa ili TV-prijamnika, radija ili bilo kojega drugog informativnog medija, prednost bih, bez oklijevanja, dao jednostavnom refraktor ili teleskopu Schmidt-Cassegrain. Za vedrih noći za mene je to pitanje ionako već riješeno, osim toga, tjednima bez problema preživljavam bez radija, bez televizije i bez novina - na kraju, u neposrednoj blizini uvijek se nađu ljudi koji će vam opet ispričati vijesti iz svoje neposredne blizine, pa je i na taj način moguće saznati ponešto iz sadašnjice.

Luksuz? Naravno, to je luksuz. Za mene nema većeg luksuza nego imati na raspolaganju za sebe sve vrijeme i, ako je moguće, nesmetano što duže biti sam, primjerice, s pripovjedačkim radom i s raznovrsnošću njegovih perspektiva. U gradovima sam, čak ako su u pitanju bile i godine, uvijek bio gost i tek sam rijetko imao potrebu, ili čak želju, za pretrpanim, u sve visine i dubine izgrađenim životnim prostorima. Moja je tema pojedinac. I, ma kakva bila njegova priča - ona mi je u nešto slobodnijim prostorima, da, čak i u tobožnjim pustinjama, jasnija nego na pretrpanim mjestima.

Sjećam se jedne šetnje u ranu jesen hladnoga, vedroga dana islandskim kamenjarom, s piscem Einarom Karassonom. Savršena samoća, obasjana odsjajem polarnog leda na obzoru, u tolikoj je mjeri dražila maštu da sam pri pogledu na pijavice - koje smo ugledali kako se uzdižu duboko pod nama, s jednog ogoljenog sedla, s mjesta na kojemu smo se odmarali - tucet ili više zaigranih, dvadeset i više metara visokih kovitlaca prašine koji su, poput pijanoga, kaotičnog baleta divova, teturali žutosmeđom ravnicom - naravno, život je u nemirnim stupovima vidio rojeve kukaca, imao priviđenja u ledenoj svjetlosti, ne samo prašinu. Islandska saga o onom izopćeniku koju mi je Karasson ispričao na tom putu, priča prognanoga kojemu je, kao kazna za počinjeni zločin, uništavanje kamenoga znaka, markacije za planinare, bila odsječena noga i on se, nakon sakaćenja, mogao kretati samo se još premećući, ali je, usprkos tomu, progonio svoje žrtve, putnike u pustoši, sustizao ih i

ubijao..., ta priča pred takvom mi se kulisom učinila prilično trezvenim izviješćem.

U pustoši, na mjestima na kojima nema ljudi, svaki se život čini čudesnijim nego bilo gdje drugdje. U planinama se mašta upravo razbuktava, i što je boravak u takvim krajevima duži, to je jača potreba ispunjavanja tih praznih mjesta, bijelih mrlja pričama, slikama. Tako i noći, koje provodim za svojim teleskopom, pripadaju pričama - valovima svjetlosti koji putuju milijunima, milijardama godina, ako stignu do mojih okulara, moje mrežnice, čine mi pristupačnima elementarne vijesti o temperaturama, o stanjima evolucije u beskrajnim, samo još u mislima mjerljivim prostranstvima. I ma kako zavodljiva, ali ponekad i tjeskobna bila pomisao da su te, uz valove vezane, priče bile odaslane, emitirane, *ispričane* u doba kada još na mjestu na kojemu će napokon biti primljene, čitane, dešifrirane nije bilo čak niti iskonske izmaglice, već potpuna praznina, a sada, kada je ta vijest napokon pristigla ovamo, na koordinatama njezina postanka možda već odavno ponovno vlada praznina, možda se tu i tamo još mogu pronaći molekularni ostaci neke supernove, pramenovi razilazeće magle, ostaci zračenja. Tako beskonačna može biti i udaljenost između početka i završetka neke priče, a put njezine predaje, njezin put kroz prostor može postati njezinim jedinim *mjestom*.

Koliko dugo ja osobno izbivam svake godine - na putovanjima? Teško je to reći, ovisi o vremenskim prilikama i ciljevima, ali svakako je riječ o mjesecima. Sa svakom godinom mogega života sve mi teže pada iz polunomadskog života slušatelja, promatrača, turista vratiti se u sjedilaštvo - kada je čovjek već dovoljno vidio, dovoljno čuo, kako bi sam podignuo glas, *preuzeo* riječ. Pisaći stol, nalazio se on u Irskoj, Brazilu, u sojenici na Javi ili u nekom Guest Housu na Mekongu, uvijek predstavlja sjedilaštvo - najednom se krećemo samo još u tom jednom prostoru, u toj sobi, u tom prostoru pripovijedanja u kojemu se moramo odvratiti od mnogih priča, i vlastitih, i onih koje smo čuli od prijatelja, i u cijelosti se posvetiti onoj *jedinoj* koja mora biti ispričana. Pitanja o toj priči, koja isključuje toliko mnogo drugoga, u kojoj ćemo možda dugo ostati sami, ponekad su mučna. No, pritom je stvarna ekspedicija, i u roman, i u

iskustva na kojima se on zasnivao - za mene uvijek predstavljala put natrag - iz najudaljenijeg i najnepoznatijeg natrag u najprisnije, put vraćanja čovjeku.

Sumorne, kažete? Moje pripovijesti da su sumorne? Ma, molim Vas. Pa priče - dopustite mi jedan jedini put izraz *po svojoj prirodi* - ne mogu biti sumornije od stvarnosti. Povijest civilizacije nikada nisam htio vezivati uz crna načela prema kojima bi se ionako sve kretalo, jurilo u mrak, ponor, nestanak i propast. Osim toga, neki aspekti tehničkog napretka i te kako me oduševljavaju..., metode liječenja, ublažavanje bolova, mobilnost, sredstva komunikacije, prijenosna računala, ludilo! Prijenosna računala na čije se tvrde diskove, pritiskom na tipku miša, mogu pohranjivati goleme enciklopedije, pa čak i cijele biblioteke, a na isti način moguće ih je i pozivati! Napredak u meni, naravno, budi i misli o najfinijoj gorkoj čokoladi, kompjutorski upravljanim teleskopima i poput pera laganoj opremi, da, da. Fascinantni su čak i neki aspekti nanotehnologije koji su u stanju načine postupanja izvoditi iz virtuozne imitacije samoorganiziranja materije, iz plesa figura upravo prpošnog stvaranja molekula u labirintima kristalastih, užarenih igrališta...

Kako? U međuvremenu je, kažete, dekodirati i *genom*? Oprostite mi malu drskost, ali u svom tom kokodakanju o genomu shvatio sam tek: Dekodiran je *gnom*! Dekodiran je *gnom*! - i pritom mi se opet pred očima ukazivao mali histerični patuljčić. Na putovanjima i tijekom dužih faza rada u West Corku, feljtonističke debate uglavnom su prohujale pokraj mene. Ma svakako, nema problema! Pred znanosti je vjerojatno, i na njezinim najvreljim plesnim podijima, i opet jednom *novi* početak, a istraživači će - u prisnom zagrljaju sa svojim naručiteljima i posve ravnodušni prema eventualnim prigovorima teologa, filozofa i propovjednika, korak po korak ostvariti izvedivo. Čovječuljak s tri glave, dvije kite i prirodnim lovorovim vijencem? Ljupko, uskoro isporučivo.

Naravno, povezano s genskom tehnikom, postoje i neka, primjerice, medicinska očekivanja koja bi mogla ublažiti noćne more, pa čak i pružiti utjehu. Ali, ostavite mi zadovoljstvo što živim u *svoje* vrijeme, a ne nešto poslije. Nemam volje gnjaviti se u klasnom i kastinskom društvu budućnosti koje nam se smiješi, u kojemu se spaljene prirodne ljepotice, zdvojni bogalji i burzovni zombiji, s očekivanim

životnim vijekom morskih kornjača koje, pucajući od rezervnih dijelova ili uzgojenog zdravlja, spore o noveliranju najnovije regulacije zakona o mirovinama.

Neka trčkarala u laboratorijima već danas, čini se, zamislivo brkaju s izvedivim. Ali ja, kao jednostavan, lutajući pripovjedač, uvijek se istodobno bavim stvarnim i mogućim, vjerojatno, ponajprije, mogućim. Poigravam se kutovima gledanja i njihovim odgovarajućim komplementima, a naravno, *također* i odricanjem od svega mogućega...

Za razliku od jadnih laboranata! Oni dašću od jednog ostvarenja do drugoga. Ono što je moguće, *mora!*, prokletstvo, mora biti bez odlaganja učinjeno - isto tako neumoljiva kao i jednolična priča u nastavcima, ne čini li se to i Vama? Svakako: tko je želi čitati, neka je čita - deset, stotinu, tisuću stranica bar-kodova! A na tko zna kojem, uvijek privremenom kraju, klonirana ovca imenom Dolly. Krasno!

Možda će jednoga dana i pripovjedači svoje priče formulirati u bar-kodovima i u linijama će spektralne analize ne samo čitati nego i pisati, ali *pisanje* za mene još uvijek predstavlja življenje u prostoru pripovijedanja koji se tijekom vremena postupno može razdvajati od stvarnih životnih prilika. Ja s likovima mojih priča ustajem, provodim dan, tjedne, mjesece, godine i na kraju im, sve intenzivnijim govornim oblikovanjem, omogućujem pretvaranje u gotovo fizički stvarne osobe. A kada je napokon neka priča ispričana do kraja i objavljena, ne napuštam samo jedan dobro poznat prostor nego i sve te bliske, izmišljene likove. Nikakvo čudo što su takvi rastanci često povezani s bespomoćnošću, egzistencijalnim strahovima, a katkad i osjećajima napuštenosti, ili?

Ali, bila riječ o bar-kodu, kratkoj lirskoj ili epskoj prozi - ostaje temeljno pitanje: može li se nekom izmišljenom liku, za kojega jednostavno ustvrdimo da postoji, može li se tom liku, transformacijom u govor, pomoći do neke vrste stvarnosti i hoće li on, unutar neke priče, postati prihvatljivim jednom čitatelju ili većem broju njih. Jer, bez obzira na to koliko irealne, anakronističke ili fantastične bile stvari koje neki pripovjedač od svojih figura zahtijeva - ako se oni unutar prostora pripovijedanja čine uvjerljivima, tada nije moguće samo izmišljanje svakog životopisa, svake sudbine, nego i same stvarnosti.

Stranputice? Želite znati koliko me mogu privući druge destinacije i inačice pripovijedanja, primjerice, kazališta? Niti sam imao, niti imam dramskih ambicija. Kad bi se pružila prilika prikazati nešto na nekoj pozornici, i ondje sam ili pripovijedao priče, ili sam dao da moje likove, tako reći pričom, dovede neka nevidljiva suflerka, a nisam, kako Vi to nazivate? - to *postavio na pozornicu*. Na veliko nezadovoljstvo, ali i to znate, nekih u mojem Kalendaru patuljaka pohranjenih čuvara pozornice koji u svojem bloku načelno ne trpe nikakve pripovjedače, već samo izravne govornike. Ali to je njihovo neotuđivo i prirodno pravo, zašto bi se borbe za prevlast trebale voditi samo među divljim svinjama, Hulman-majmunima ili bubnjevima?⁸

Kad je o mojim posjetima kazalištu, kao putujućem autoru, riječ, da godine 2000. nije bilo ljetnog paušalnog boravka u Salzburgu, vjerojatno bi sve zauvijek ostalo pri prelistavanju najobičnijih prospekata. Na moje iznenađenje, čak i zaprepaštenje, te mi je godine, naime, ponuđeno da na festivalu koji se odvija u tom, dopuštam sebi to reći - Bastionu? turizma preuzmem ulogu *pjesnika gosta*. Pomalo neupućen u mjesne prilike i običaje, poziv sam, nakon osam dana zbunjenosti i vremena za razmišljanje, prihvatio, intendanturi sam podnio svoje neskromne prijedloge te sam, začudo, još jednom, suprotno očekivanjima, u sedam dana i na sedam različitih mjesta - počevši od goleme, u stijenje uklesane škole jahanja - sve do lusterima osvjetljenog Zemaljskog kazališta, a također i u tisućama kubika velikoj, samo za moje potrebe crnim suknom prekrivenoj *crnoj kutiji*, a onda čak i u predivnom, u amfiteatar preuređenom biskupskom dvoru nadbiskupske rezidencije, pod naslovom *Na putu u Babilon*, smio prikazati inačice pripovijedanja. Inscenirati! - tako je.

Ali ovoga puta sa svojim likovima nisam bio, kao što je to uobičajeno, sam, već sam imao potporu mnogočlane sve više i više rastuće gomile u kojoj su se u početku pojavili osvjetljiivač, kazališni i tonski tehničar, zatim osam, devet kazališnih zvijezda njemačkoga govornog područja, violinskih i klavirskih virtuoza te pjevačica baroknih opera u prekrasnoj srebrnastoj haljini, zajedno s isto tako višejezičnim i višeglasnim korom, slavljani slikari i kipari s ovu i onu

stranu Atlantika, zatim ikone jazza, čak i ansambl s alpskim rogovima!, i jedan majstor *ouda*, arapske lutnje, pojavili su se, naravno, i prijatelji, toliko prijatelja, među njima ponovno Reinhold Messner koji je na buktećoj vatri i pred golemim na zid projiciranim fotografijama, spašenima neposredno prije potonuća ekspedicijskoga broda *Endurance*, pričao o *preživljavanju*. Ne, ne pretjerujem. Sve to možete provjeriti u brošuri s programom, debljoj od nekih mojih knjiga.

Moj salzburški put za Babilon imao je sedam etapa - od tišine, pukog slušanja i promatranja koje mora prethoditi svakom pripovijedanju, prema opisivanju činjenica, te od pukog opisivanja do izmišljanja svijeta kakav se, primjerice, rađa u nekom romanu, a onda je od romana vodio do slika, do kina, primjerice - a odande, preko profanih i arhaičnih oblika pripovijedanja, natrag u stvarnost koja se, ravnodušna prema svoj literaturi, uzdiže iznad sve literature. No, za sretan kraj nisu više slijedili govori, pjevanje ili pripovijedanje, nego tek puko instrumentalno muziciranje - jazz-koncert pod otvorenim nebom koji mi je omogućio da satima zaboravim neprestani šum u glavi, a još i danas mi ponekad prekrasno odzvanja u ušima.

Za mene, tada nadasve sretnog turista, putovanje za Babilon bilo je demonstracija da će, ma što se pripovijedalo, publika to prevesti na jezik vlastite kulture, ili pak samo onaj vlastitog srca. Prikazano je kako iz jednog jedinog glasa može nastati zbor, iz jedne jedine knjige biblioteka - i za tu čaroliju preobrazbe pronađeno je mnoštvo imena, toliko imena, a samo jedno od njih bilo je Babilon. Ali za svih sedam večeri vrijedilo je što vrijedi za većinu povoda pripovijedanja - neponovljivost. Ma što se tih večeri događalo, trebalo se dogoditi samo jednom i nikada više, kako bi na taj način ostalo očuvano samo u pripovijedanju, u sjećanju.

Sigurno možete zamisliti da bi ideja, neko djelo koje je u početku, pod naslovom *Nevidljiva*, prihvaćeno u program tek kao puka inačica pripovijedanja, no iz proračunskih je razloga tada trebalo biti prikazivano u više večeri, dakle, moralo bi biti ponavljano - poremetila moje namjere. To je djelo, dakle, za ljeto 2000. trebalo otkazati i, ako ga se potpuno ne napusti, barem ga odgoditi za sljedeće ljeto. To se i dogodilo.

Danas Vam više ne bih znao točno reći iz kojega je smjera puhao u leđa vjetar koji sam u Salzburgu uvijek osjećao, no vjerujem da je to povezano s time što barem u jednoj kratkoj fazi rada i u okviru jednoga, možda megalomanskog projekta, nisam više bio sasvim sam, sam sa sobom.

Uzori? Pitate za uzore? Pojma nemam. To nije moj problem. Ako govorite, pripovijedate ili pišete - o svemu onomu što se u pamćenju i govoru čovječanstva pretvorilo u priče - tada ćete barem sadržajno, a ponekad možda i formalno, nesvjesno okrznuti sva nastojanja koja su se bavila sličnim temama. I tako se svaka nova priča, na najrazličitijim razinama, nalazi u odnosima s gotovo svima prethodnima. Ali takve se odnose ne može konstruirati. No, oni nastaju tako prirodno kao i sva ostala srodstva između onoga što je bilo, što jest i onoga što bi nas još moglo očekivati.

Prirodno je da se po tim srodstvima naknadno petlja i briše ih se. I pritom se, isto tako, prirodno zbivaju i veseli nesporazumi. Prisjećam se, primjerice, ponosnog članka jedne germanističke istraživačice koja je povjerovala kako je već u naslovu mogega romana *Posljednji svijet* pronašla neodoljive paralele prema *Drugoj strani* Alfreda Kubina. U dugom članku, u koji je zasigurno uloženo mnogo truda, uvijek je iznova pisala o *drugom* svijetu i *drugoj* strani, ni jedan jedini put ne primijetivši da između *posljednjeg* i *drugog* svijeta ili strane postoji - i za prvoškolca uočljiva razlika u značenju.

Ah, da, vjerojatno ste i u ovom slučaju u pravu, a anegdote te vrste suviše su kao i bilo kakve drukčije staračke brbljarije. U svoju obranu mogu samo podsjetiti na to da je i pisac Naso, jadni, prognani pjesnik iz mogega *Posljednjeg svijeta*, prije bio sve drugo nego junak. Napokon, mojem se Nasu, opisanom, ne povijesnom, pripisuju žudnja za luksuzom i pljeskom. Pjesnik, kao čovjek koji duga poslijepodneva provodi pod suncobranom, u blizini velikih stadiona i s ushićenjem osluškuje prolamanje pljeska i klicanja, čak taj šum osjeća kao glazbu i, ushićen uvijek iznova, postaje nezvanim gostom ovacija, zamišlja pritom da je sav taj pljesak, to silno povlađivanje, namijenjeno njemu, njemu!

Ali, ne ostaje li istina i veličina njegova - ili bilo kojega - pjesništva netaknuta čak i od taštine autora, djetinjaste, beskrajne taštine?

Uvijek još mislite da dobar pripovjedač i pjesnik sigurno mora biti i dobar čovjek?, netko tko odolijeva, odolijeva *svemu*? Tja, a tko sam ja da bih se usudio ometati Vas u tom uvjerenju?

Molim? Vi biste pripovijedanje htjeli spasiti barem kao lijekovito sredstvo? Kao zoran proces ozdravljenja razuma? Pripovijedanje kao lijek? Zar zaista vjerujete da je najstrašnije u povijesti čovječanstva već prebrođeno i da pripovjedačima, kao i njihovoj publici, preostaje još samo iščekivanje boljih vremena?

Jednostavnosti radi, popričajmo o nedavnim vremenima ili o najskorijoj budućnosti. Mislim kako je iluzija vjerovati da vrijeme liječi. Vrijeme zasipava, prolazi, ali ono ne liječi, dapače, u nekim slučajevima čak i ne prolazi - poput kometa koji se naizgled udaljava, a ipak opisuje samo manje ili više eliptičnu putanju i kad-tad se vraća... I najednom je sve opet u plamenu, u plamenu poput ramenih zglobova mojega u logoru zlostavljanog lika Ambrasa iz *Morbus Kitahare*. Sa sjećanjima se vraćaju i bolovi, dapače, sve se više pojačavaju. To, uostalom, potpuno odgovara medicinskim činjenicama. Kada kostur stari, mnoge deformacije i ozljede još jednom počnu bjesomučno boljeti.

I u našim vremenima, nikada još o tome niste čuli?, ima patnja koje jednostavno ne prestaju i tuge kojoj nema kraja. Sudbine poput one logoraša i pripovjedača Jeana Ameryja, ili logoraša i pripovjedača Prima Levija. Obojica su desetljećima *nakon* svojega oslobođenja stradala od onoga što su pretrpjeli. Na kraju, obojici se samoubojstvo učinilo jedinim putem u slobodu.

Smije li se dogoditi?, smije li se dogoditi! - da jedan kaže: Bilo pa prošlo, zaboravimo to!, a drugi još uvijek osjeća posljedice torture, svoje ožiljke, goruće ramene zglobove, tijekom mučenja iščupane iz zglobne čašice. Jednostavno nije istina da su, primjerice, godine 1945. otvorena sva logorska vrata i da je stvar, barem za preživjele, *dobro* završila - to nije cijela istina. Još uvijek ima ljudi koji otada žive u „nevremenu” u kojemu se sva vremena - prošlost, sadašnjost, budućnost - neraskidivo spajaju u jedno jedino bezimeno vrijeme očaja. Ljudi koji su osuđeni živjeti u tom „nevremenu” uvijek se iznova vraćaju onamo odakle su jednom bili oslobođeni. Oslobođeni? Bolovi u njihovim zglobovima s godinama jačaju. Sve više jačaju.

Bitno iskustvo koje sam stekao i na putovanjima, i u pisanju, za mene je bila nenadana, strašna blizina užasa i svega onoga na što smo *mi sami*, pod pritiskom smrtnoga straha, gladi ili iz puke gluposti, spremni. Pritom čak ni turist ne mora najprije posjetiti ratna područja i vidjeti sirotinjske četvrti velikih gradova poput Sao Paula, Bombaya, Delhija ili Mexico Cityja, da bi uočio kako je relativno uredno složen mir našega života, globalno promatrano, neshvatljiva iznimka. Iz bijede, *izvana* promatrano, naš život mora djelovati potpuno irealno, puno udaljenije od stvarnosti nego bilo koji smioni pripovjedački koncept.

I stoga tvrdim nije nikakva anakronistička igra kada se u mojim pričama vremena pretaču iz jednoga u drugo, ne, to je pokušaj, mučan pokušaj približavanja k stvarnosti. Kako mrzim to namigujuće suglasje s čitateljem, da, *mrzim*: 1938. ..., 1945. - Vi, maženi gosti kazališta lutaka, Vi znate što to znači. I svi posjetitelji kazališta klimaju. Doista?, znaju li zaista svi, još prije prve riječi neke priče, o čemu je riječ?

Ono što ja, turist ili pripovjedač u najboljem slučaju, želim ostvariti - neku vrstu pripovijedanja bez postavljanja preduvjeta. Nitko još prije prve riječi neke priče ne mora *znati* na što se misli kad se kaže *rat* ili *logor*. Tek onaj tko priču prati saznat će značenje te i drugih riječi. Oprostite mi što sam uznemiren, ali svoje likove, kada se jednom pojave, jedva tretiram drukčije od stvarnih ljudi. A u različitim fazama i životnim situacijama različiti ljudi su mi jednostavno različito bliski.

Za pisanja romana *Morbus Kitahara*, ponekad sam bio gotovo zaljubljen u jedan od ženskih likova, u Lily. A onda opet zaokupljen i opčinjen svojom tugom zbog nekog poput Ambrasa, *Kralja pasa* u toj priči. No, pri smišljanju sva tri glavna lika, pa i Beringa, tjelohranitelja i *Drečavca iz Moora*, bila mi je namjera da mora biti moguće nešto poput identifikacije sa svim likovima. Identifikacija ne samo s onim tko nešto trpi nego i s onim tko nekom drugom čini nešto nažao. Ovdje počinitelj, tu žrtva - a ja kao čitatelj, ili pripovjedač, uvijek na strani dobroga, istinitoga, prosvjetljenja. Stvarnost ipak nije tako glupavo jednostavna. Ni stvarna ni prepričana.

Poticaji? Naravno, kamenolomi su Ebenseea i Mauthausena bili nešto poput okidača za pisanje mojega romana. Dakako, i u Mauthausenu postoje kamene stube. A u logoru Mauthausen, na

staklenoj ploči u muzeju, kopirano iz mnogih pisama logorske pošte, i u isto tako mnogo rukopisa, nalazi se ova jedna njemačka! rečenica koja se *moralna* umetnuti u sve osobne obavijesti, slane iz tog pakla u Italiju, Poljsku ili Mađarsku: *Zdrav(a) sam, dobro mi je.*

Zdrav(a) sam, dobro mi je. Ta se rečenica, po mojem mišljenju, ubraja u najpotresnije spomenike barbarstva. Prisila da se više ne smije rabiti jedina još preostala utjeha, vlastiti jezik, kako bi se barem najdražima i najbližima ispričalo o vlastitim patnjama, strahu i napuštenosti, već se jednom formulom, najstrašnjom zamislivom u tim okolnostima, i uz to još rječnikom krvnika formuliranom laži, mora nijekati samoga sebe i ostatak svojega života. Tu sam, dakle, rečenicu u svojem romanu citirao. Ovdje nije bilo mjesta izmišljanju.

Ne mislite li da se u procesu dobronamjernog prosvjećivanja i dobro organiziranog sjećanja imena Mauthausena i Auschwitza prečesto javljaju u obliku kratica? Ali, puko apeliranje na sjećanje u svijest neće vratiti slike užasa, a ni lica ljudi. Ako to netko uopće može, onda je to samo pripovjedač.

Kažete da se doslovno sjećate još samo posvete na predlistu *Morbus Kitahare*?

*Za Freda Rotblatta
i u spomen na mojega oca
Karla Richarda Ransmayra*

Tako je. To je bio doslovan tekst. Prvobitno, ta je knjiga trebala biti posvećena samo mojem prijatelju Fredu koji je iz Beča, u posljednji čas, s takozvanim *Dječjim transportima*, uspio umaknuti u Englesku. Majka mu je bila ubijena u Auschwitzu. S njim sam vodio duge razgovore i tako sam ga jednom pitao za dopuštenje da mu, uspije li mi ikada napisati roman koji bi se odnosio na svijet i vrijeme koje nikada sam nisam morao iskusiti, posvetim knjigu. Zatim je u petoj i posljednjoj godini rada na romanu *Morbus Kitahara* umro moj otac. I njegove zasluge za taj roman bile su velike. A Fred Rotblatt koji se, po želji svojega oca, nakon rata i u svojoj novoj domovini New Yorku zvao samo još *Jordan*, u SAD-u *crnačkim* imenom *Jordan* jer njegov otac nikada više nije htio biti doveden u vezu s nekom *njemačkom* riječju, pa bila to i riječ Rotblatt - Fred je pristao na dijeljenje, takoreći

podjelu posvete na dva dijela. Ono što mi je poznato o mračnim vremenima prošloga stoljeća uglavnom sam saznao od Freda i svojega oca. Ovdje govorim o strahu, žalosti, boli sjećanja, ne o statističkim činjenicama.

Zastrašujuće, mračno u čovječjem nastupu?

Ova tema zaokupljala me od najranijeg doba. Pohađao sam školu na obali Traunseea, na drugoj obali nalazio se kamenolom Ebensee, bivši vanjski logor Mauthausena. Kao ministrant jednom sam, kada je žandar u mojem selu kroz zakračunata vrata ustrijelio pijanog svadljivca, nosio obredno posuđe za posljednje pomazanje. Bio sam mladi birač kada je jedan proslavljeni predsjednik austrijske vlade obigravao oko bivšeg časnika SS-a ne bi li ga pridobio, kao političkog partnera, na prosvjede odgovorio klevetama. Iz koncentracijskog logora Oranienburg pisao sam kao dopisnik i izvješćivao o smrti pjesnika Jure Soyfera u Buchenwaldu. Pisao sam o prisilnom radu na temeljima zida brane Kaprun i o kolonama logoraša tjeranih kroz donjoaustrijski Mostviertel. Živio sam s podnošljivim vlastitim i nepodnošljivim tuđim sjećanjima - na kamenolom na jezeru, na sve što se ondje dogodilo. Naravno, više bih volio, primjerice roman *Morbus Kitahara*, priču tjelohranitelja čiji se pogled zamračivao, smjestiti u vedriju okolinu. Ali tada sam u New Yorku susreo jednoga od spašenih, emigranta iz Beča - Freda Rotblatta, alias Jordana - i, zahvaljujući njemu, naučio sam da se, i kao pripovjedači, moramo suočiti sa svim sjećanjima.

Dobro, dakle, mislio sam, jedan jedini put, i možda nikada više, građu romana uzet ću iz mračnih dubina vlastitog života. Naravno, zaokupljala me i nečuvena nepravda da se još uvijek i uvijek iznova govori o podvlačenju crte, o zaboravu i oprostima, dok su među svima koji o tome govore, to zazivaju i ublažavaju - živjeli i još uvijek žive ljudi koji toga izbora jednostavno nisu imali, koji jednostavno ne mogu zaboraviti i podvući crtu, zasuti grobove jer još uvijek, u *našim* danima umiru od posljedica vremena provedenog u logoru, pate od zlostavljanja, od zla koje im je nanoseno.

Sjećam se jednog predavanja povjesničara Dana Dinera, pod naslovom *Auschwitz kao fenomen budućnosti*. Nemoguće mi je u Salzkammergut, u Ebensee, u Mauthausenu prolaziti kulisama vlastite prošlosti, a da pritom uvijek i istodobno ne razmišljam o

prijetećoj prošlosti i eventualno prijetećoj budućnosti. Ali srećom, postoji ta razlika, razlika između onoga što su drugi preživjeli i dokumentirali i pričanja o tome. Dokumente doživljam poražavajućima, te knjige mrtvih, puka imena i brojeve, sudske spise, u zapisnik unesene izjave - sve mi je to u godinama rada na djelu *Morbus Kitahara* ponekad izazivalo noćne more. A ipak, ono što je poslužilo kao poticaj tom pripovjedačkom pothvatu - nije bilo prosvjećivanje, obraćanje, ne, bila je to potreba da sam sebi razjasnim iz kojega to svijeta dolazim i iz kojeg vremena.

No, kad je ta priča bila ispričana do kraja..., ne, kada je *bilo koja* priča ispričana do kraja, moramo se rastati od nje i isto tako podnijeti da će ona nekome možda biti poticajna, a drugome jednostavno odvratno dosadna. Niti mogu bdjeti nad svojim pričama, niti ih štititi, jedino se mogu uzdati da će preživjeti i najgore nesporazume. Naravno, za svakog je pripovjedača tužno ako njegova priča, zbog nesporazuma, doživi neuspjeh - ali očigledno, ni povijest književnosti, kao ni povijest svijeta nije mjesto pravednosti.

Priroda? Doživljaj prirode kao umirenje? O čemu Vi to pričate? Ma, doživljaj mirne, idilične prirode puka je fikcija. O tome bi mogao pričati čak i uzgajivač ruža. Dakako, idilično je najlakše projicirati na nijemu prirodu, no postavlja se pitanje želimo li se omamiti, utješiti, udobrovoljiti - ili saznati nešto o svijetu. Ono što mene potiče uvijek je povezano s ljudima. Čak sam, slično kao i ljudima, okružen svojim planovima o možebitnim pričama. Jedno, kao i drugo, ponekad je vrlo blisko, vrlo jednostavno, ali najčešće je riječ o pukim mislima. I najjednom, nerijetko pod utjecajem iracionalnih čimbenika, jednoga se dana, kao što je to obično kod ljudi, posvećujem jednoj jednoj priči - zaljubljujem se! - a ono osobito, čudesno u tome je da me ta priča, ma kamo ja krenuo, počinje pratiti i na taj mi način postaje nekom vrstom ključa za ostatak svijeta.

I u tom smislu, pomisao na to da bih se jednom potpuno mogao zadubiti u jednu jedinu priču, ostatak života provesti s jednom jedinom knjigom - za mene nije nimalo zastrašujuća. Jedino što netko od nas može učiniti jest da ono što ima reći, ispriča od početka do kraja svom snagom i svim raspoloživim sredstvima. Hoće li taj silan napor biti shvaćen i nagrađen, proklinjan ili prihvaćen pljeskom,

vezano je s udobnošću ili neudobnošću mojih životnih prilika, ali nema baš ništa s pisanjem, s pripovijedanjem.

Čovjek je čovjeku vuk. Uvjereni ste da je to moje načelo? Uvijek ste još uvjereni da pod Vašim povećalom čuči pesimist? Vjerujete u ono što Vam odgovara. Dakako, ponekad može biti uputno, pri razmišljanju o mogućem, poći od barem poslovične vučje prirode čovjeka - život pravih vukova na dojmljiv način opovrgava sve izreke. Ali vjerom u opake poslovice barem se postiže otrežnjavanje onih utopista koji čovjeka smatraju osobito dobrim, dobrim već po prirodi, pa i odgajanje čitavih naroda smatraju ostvarivim programom. No, čak je i poslovična vučja priroda, primjerice, u mojem *Posljednjem svijetu* samo glasina, glasina!, čiji doslovan tekst jedna kramarica - uostalom pogrešno - pripisuje prognanom pjesniku Nasu. I stanovnici mojega *željeznog* grada Toma još se smiju Nijemcu imenom Thies koji tu glasinu, poput izreke u kalendaru, pribija uz svoj život.

Poneki odgojitelji čovječanstva, ogorčeni iskustvima, ne mijenjaju svoje vlastite prenapregnute programe, već se razočarani odvrćaju od čovjeka kao od nekoga nedostojnoga koji se opire obraćenju. I istom strastvenošću kojom su se nekada obraćali grijehom opterećenima - kako bi ih oslobodili, sada dokazuju suprotnost, nižu, nakaznu prirodu čovjeka.

Svakako, meni i jedan i drugi tutor zaklanjaju pogled na svijet. Ako uopće i postoji nešto što bi moglo ojačati našu vjeru u svjetlije mogućnosti razvoja, tada je to sigurno pogled na čovjeka pojedinca. Onaj tko se okrene od apstraktnog pojma čovječanstva i posveti se pojedincu - uvijek će naći i nadu.

A ipak će, kažete Vi, svi moji junaci nestati? Pa naravno. Ta to je jedina sigurnost našega, stvarnoga života u koju se možemo uzdati. Ali, nije pripovjedačko načelo gubljenje u sveobuhvatnom, nestanku pojedinačnog - da bi se pojedinca protjeralo u izgubljenost i u ništavilo. Pritom je uvijek riječ i o tome da se pojedincu vrati njegovo značenje, dapače, njegov se nestanak, time što o tome pričam, čak usporava. Jednom, to je sigurno, ovdje više neće biti nikoga tko bi na svijet mogao projicirati neki racionalan uzorak. Jednom će ovaj svijet biti ono što je najduže vremena i bio - svijet bez nas. No, svakako bi

moglo biti korisno upitati se kako živjeti s tom sviješću i istodobno osjećati nešto poput veselja, pa i oduševljenja.

Baš tako. To i ja vjerujem. Ljudsko postojanje očigledno nije jedini i najveći zadatak univerzuma. Odgovarajuća pozicija koju mu u tome dodjeljuju filozofske, političke, vjerske hijerarhije - čista je ideologija, svakako, uvijek jedna od bezbroj mogućnosti razmišljanja. Ono što nas naizgled oblikuje u skladu s nekim kulturološkim, vjerskim ili političkim učenjem nikada nije bez alternative. Perspektivu je moguće i mijenjati. Za razumijevanje linije našega života svakako može biti korisno uspostaviti vezu između povijesti i evolucije. Razdoblje u kojemu vodimo ratove i potpisujemo mirovne ugovore, izgrađujemo kulture i ponovno ih uništavamo, nije jedino mjerilo prema kojemu se može pratiti neki razvoj. Doista bi moglo biti korisno tu i tamo podići pogled prema većem prostoru, primjerice astronomskom, ili samo geološkom, baciti pogled prema van i iz toga izvesti nešto drukčiji pogled na vlastiti život.

I promjena perspektive po Vašem je mišljenju tek inačica odlaznja? Dobro, no onda ja kažem da svaki bijeg odgovara nekoj kretnji kojom se okrećemo uvijek novim pričama, životnim prostorima i pokušavamo prihvatiti da svaka priča ima i svoj kraj.

Nostalgija? Nostalgija za besmrtnošću?, djetinjstvom? Nostalgija je vjerojatno i načelno fantomska bol jer se odnosi na slike iz sjećanja koje takve ili tomu slične nikada nisu ni postojale. U gornjoaustrijskom Salzkammergut, onom gorovitom kraju koji su odražavala (nekada) čudotvorna jezera, u kojemu sam odrastao i u čije se mirnije alpske zakutke još uvijek rado vraćam, prema prirodi se postupa kao da je raspisana nagrada za njezino što brže i trajnije pustošenje. U interesu lokalnih političara i građevinskih tajkuna, u visokim šumama postavljaju se prosjeci kako bi se skijašima, koji donose novac, otvorile piste prema bolnicama za traumatologiju, cijela brda pretvaraju se u upravo paklene slike onih kamenoloma, ozloglašanih kao gradilišta za koncentracijske logore, prekrasna planinska jezera, poput, primjerice, Traunseea, postupno se zatrpavaju industrijskim otpadom čiji su podvodni stožasti vrhovi visoki gotovo kao obalne uzvisine, zagrađene odvratnim bogataškim vilama - a kao završni akord tim orgijama razaranja, na rutama starih brodica za sol, vodu brazdaju takozvani *Power Boote*, a urlik njihovih

motora odzvanja sve do visokih planina, dok u masama dovučeni gledatelji skučene ostatke javno dostupnih rudina uz obalu pretvaraju u do gležnjeva duboku kaljužu. A kao spomenik trijumfa, koliko ograničene, toliko i bezobzirne pohlepe, na visoravni tog poteza vapnenačkih Alpa, karakterističnog naziva *Pakleno gorje*, koja je nadvisivala tu grotesku, sagrađeno je *turističko naselje* čije su strašne drvene kolibe još jednom budile sjećanje na nizove baraka, u ratnim godinama na obali jezera sklepanog koncentracijskog logora. Na koncu je, ipak, u dolini vladalo jedinstvo i veselje što je to ludovanje napokon dovelo do toga da je cijelo to područje pretvoreno u mjesto snimanja za neizrecivu, u glavnom večernjem nacionalnom programu, vrlo uspješno emitiranu sapunicu.

Ne, vjerujte mi, mjesto na kojemu ste doista zaštićeni i sasvim sami sa sobom ne možete naći ni na jednoj karti, već, ako uopće, samo u dječjem, upravo bajkovitom sjećanju. Da, da samo Vi klimajte - zahvaljujući tom sjećanju, ma kamo krenuo, ostajem gornjoaustrijski seljanin.

Moja ljubav prema planinama? Ne bih to zvao ljubavlju. Ali put u okomicu u sebi ima nešto umirujuće, utješno, zato što ondje kad-tad neizbježno stižem do točke od koje se ne može dalje, i to iz sasvim jednostavnog razloga - jer bi svaki sljedeći korak bio korak u prazno. Umirenje koje nas - ili samo mene? - čeka na kraju takvoga puta, inače nam je vrlo rijetko priušteno. Naime, koliko puta ni sami ne znamo jesmo li učinili najviše što smo mogli. Kada je neki posao napokon završen? Kada smo sebe ili nekoga drugoga zaista uvjerali? Je li zaista rečeno sve što smo imali reći? Gdje se nalazi granica nakon koje svaki novi napor vodi u puku perverziju svih dosadašnjih nastojanja?

Kod puta u vertikalnu, u gorje, granica je apsolutna. Ondje zaista postoji vrhunac, najviša točka - a odande samo još put natrag. Ali upravo na povratku do izražaja dolazi i poznato, u potpuno izmijenjenoj perspektivi. Ići u dubinu i ondje se nečemu približavati - nešto je posve drukčije nego uspinjanje u gotovo ljubičasto plavetnilo neba. Na putu gore koncentracija je nešto samo po sebi razumljivo, na putu dolje mora se prikupljati uvijek iznova, protiv iscrpljenosti i

potrebe da se zaspe, jednostavno spava, da se odmori, pa bilo to i zauvijek.

Onaj tko okrene leđa vrhuncu ili nekom željenom cilju, ili zbog toga što ga na to sili iscrpljenost, ili zbog toga što je gore postigao ono što je htio, mora ustanoviti da je doista stigao do kraja, eventualno do kraja živežnih namirnica i do kraja svojih snaga - i najednom mu se ništa ne čini udaljenijim, ništa nedostižnijim od polazne točke, od mjesta s kojega je krenuo, najprisnijega, najbližega. Koliko je meni poznato, mnogi silasci završavaju smrtonosno jer planinari zaboravljaju da put natrag, u poznato, ponekad zahtijeva veću sposobnost trpljenja i ulaganje više energije nego put prema gore, prema snu.

Molim? Još uvijek vjerujete u veliku ulogu proročanskog, buntovnog pjesnika ili onoga koji barem protestira? To Vam služi na čast, doduše prema već prilično ustajalom kodeksu. Onaj tko želi tek slušati, promatrati, da!, svrnuti pogled, mora samo buljiti u ekrane tri do četiri stotine satelitskih odašiljača, kako bi bar u fragmentima saznao o zbivanjima u svijetu. Taj neka se ne poziva na potrebu za teklićima i propovjednicima. Propovjednik može nadoknaditi nedostatak mašte, ali ne može jednostavno tuliti zapovijedi poput *Otvorite oči!* ili *Otpor!*

Moj najsudbonosniji Ne? Srećom, nikad još nisam bio u situaciji reći *Ne* koje bi imalo bitno značenje. Nikada se, primjerice, nisam našao pred alternativom da pristanem na tjelesne ozljede, boli, glad, zatvor, ili nešto još gore, ili da zakažem. Bojim se da se pod prijetnjama mučenjem ili smrću ne bih ponašao baš junački. Sjećam se svojega oca, toga povučenog, često bojažljivo zabrinutog čovjeka, koji bi se tako brzo osjećao krivim i vjerovao kako mora zahvaljivati cijelom svijetu - zato što ga je to društvo koje se kočoperilo u nošnjama, talarima i odorama prihvatilo kao izvanbračno dijete u strogo katoličkom selu, što je njemu, *sirotinjskom učeniku*, omogućilo višu izobrazbu, inače, kilometrima dug put, strm i zimi zasut dubokim snijegom, put od vlažne splavnice, sve gore do sljedeće željezničke postaje u šumi, a odande do posljednje postaje na Traunseeu.

Dobro mi je poznat taj put. Mi, moji roditelji i troje braće često smo na našim nedjeljnim šetnjama išli tim putem, odozgo prema dolje.

Ma što - išli! Poskakujući s jednog željezničkog praga na drugi, iskočili smo iz sela, iz sela u šumu, a odande prema ruševini na rijeci, prema roditeljskoj, ne, prema majčinskoj kući mogega oca.

Ali upravo taj, članovima zajednice, i župe, i *uopće*, na zahvalnost obvezatan čovjek, kao nadareni učenik i odličjem nagrađeni maturant, odrekao se svakako moguće, blistave karijere, kada nije pristao prihvatiti izričitu preporuku svojih mecena za časničko zvanje, pa je, nakon toga, pozvan kao običan rezervist i iz planina premješten na more.

Zarobljen u ratu kao član posade minolovca u Crnom moru, otac je napokon, u blizini Sevastopolja, na poluotoku Krimu, naučio u originalu čitati Gogolja, Gorkog i Dostojevskog, i postao je toliko koristan kao prevoditelj da je tek godinama nakon rata smio krenuti kući kao takozvani *kasni povratnik*. Znam da se već bio bavio mišlju da možda ostane na Krimu i znam da je svoje razgovore sa samim sobom uvijek vodio na ruskom. Ponekad sam ga pritom prisluškivao, skriven iza velike košare za rublje u ostavi i u to sam doba mislio kako je taj nerazumljivi, zagonetni recitativ neka vrsta tajnog jezika odraslih i da će tijekom godina to svatko zadobiti, kao što dobiva bradu, sijedu kosu ili ćelu - znak zrelosti.

Najneobičnija rečenica koje se sjećam bio je njegov odgovor kada sam ga pitao za razloge odustajanja od karijere, njegova odustajanja nakon toliko školskih uspjeha, toliko revnosti i mara. Jer, taj popustljivi čovjek, uvijek spreman na nagodbu i zabrinut za dobar glas, koji je, na kraju, usprkos svemu, utonuo u svoju melankoliju, na to je pitanje odgovorio: *Nisam htio ništa postati u toj državi, nisam htio postati ništa među tim ljudima.*

Ne, moj otac, jedan od dvoje izvanbračne djece cijeloga života neudane debele žene, nesretne zbog osamljenosti, koja je svoje salo nakupila u velikoj kuhinji lječilišta za plućne bolesti, nije bio nikakav heroj. Ali možda bi njegova odluka bila dovoljna, možda bi zaista bilo dovoljno i možda bi bilo dovoljno za sve vrijeme što nam još preostaje, kada ljudi u autoritarnim, barbarskim društvima ne bi bezuvjetno htjeli nešto postati, kad ne bi pod svaku cijenu htjeli obavljati neku službu, nešto predstavljati. Jer, tko ne želi blistati u barbarstvu, možda ne radi na spašavanju, ali ipak radi na laganom, vrlo laganom poboljšanju svijeta.

1 Nebeski ili ptičji pogreb do danas je u Tibetu najrasprostranjeniji. Mrtvo tijelo pokojnika nekoliko se dana u kući simbolički opskrbljuje hranom. U tom razdoblju, od tri do pet dana, lama pokojniku čita iz Tibetanske knjige mrtvih kako bi dušu potaknuo na napuštanje tijela. Na dan pogreba tijelo se, nakon posljednjega laminog zaziva, još prije izlaska sunca odnosi na mjesto pogreba. Ondje pogrebnici komadaju tijelo kojim će nahraniti unaprijed namamljene ptice grabljivice.

2 Službena izjava, javno priopćenje.

3 Arapska lutnja.

4 Pjesmu preveo Ante Mate Ivandić.

5 Austrijski književnik i novinar, 1933. izbjegao u Francusku. Poznatiji romani *Radetzkmarsch* i *Kapuzinergruft* (op. prev.)

6 Obalno gorje prednje Indije.

7 Vrsta manjeg zrakoplova (20 sjedala).

8 Vrsta ribe.

Table of Contents

[O piscu](#)

[O knjizi](#)

[Ispovijest jednog turista](#)